

Helenistička keramika iz Aserije

Govorčin, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:656234>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Jednopredmetni diplomski sveučilišni studij arheologije

Petra Govorčin

Helenistička keramika iz Aserije

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Jednoprredmenti diplmski sveučilišni studij arheologije

Helenistička keramika s Aserije

Diplomski rad

Student/ica:

Petra Govorčin

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Igor Borzić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Petra Govorčin**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Helenistička keramika iz Aserije** rezultat mojeg vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojeg rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojeg rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 28. ožujka 2018.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Geografski položaj Aserije i klimatsko-geološke osnove tog područja	3
3. Historijat istraživanja	5
4. Predispozicije za razvoj liburnske Aserije	9
4.1. Liburnska Aserija	9
4.2. Antička cestovna mreža na aserijatskom području	11
4.3. Ostatci privrede	13
4.4. Aserija u antičkim pisanim izvorima	15
4.5. Teritorij Aserije i odnosi Aserijata sa susjedim zajednicama	17
5. Helenistička keramika iz Aserije	20
5.1. Alto-Adriatico keramika	23
5.1.1.1. Alto-Adriatico keramika na Aseriji	25
5.2. Gnathia keramika	28
5.2.1.1. Gnathia keramika na Aseriji	31
5.3. Crnopremazana keramika	55
5.3.1.1. Crnopremazana keramika na Aseriji	57
5.4. Helenistička reljefna keramika	67
5.4.1.1. Helenistička reljefna keramika na Aseriji	70
5.5. Sivopremazana keramika	72
5.5.1.1. Sivopremazana keramika na Aseriji	73
5.6. Bikonični kantarosi	78
6. Zaključak	81
7. Literatura	84
8. Vanjske poveznice	89
9. Popis ilustracija	90

1. Uvod

Aserija se smjestila na pogodnom geografskom položaju, na razmeđu šumovitih padina Bukovice i plodnih Ravnih kotara, u neposrednoj blizini više izvora pitke vode i u umjerenom klimatskom pojasu idealnom za poljoprivredu. Zahvaljujući svim navedenim čimbenicima, tijekom zadnjih četiriju stoljeća pr. Kr. uzdignula se među susjednim zajednicama i razvila u jednu od tri najjače u zaleđu predrimске i kasnije rimske Liburnije.¹ Odlična prometna povezanost omogućila joj je uvoz različite robe, ponajprije iz Jadera, ali i distribuciju vlastitih proizvoda. Razvijena trgovina ponajbolje se očituje u brojnoj importiranoj helenističkoj (i drugoj) keramici pronađenoj tijekom arheoloških istraživačkih kampanja. Uvoz vrijednih keramičkih proizvoda ujedno govori o bogatstvu zajednice koja je takve predmete sebi mogla priuštiti.

Tema rada je obrada helenističke keramike pronađene na Aseriji, otkrivene u kampanjama od 1998. do 2015. godine na pozicijama uz sjeverni dio bedema, od Trajanovih vrata do treće antičke kule. Bit će riječi i o geološkoj osnovi aserijatskog kraja, prometnom i geografskom smještaju Aserije te ponešto o saznanjima iz antičkih izvora, bilo da se radi o djelima rimskih pisaca ili natpisima u kamenu, u svrhu boljeg razumijevanja važnosti predrimskog grada o kojemu zasad nemamo dovoljno podataka.

¹ ČAČE, S., 2006., 69-71.

2. Geografski položaj Aserije i klimatsko-geološke osnove tog područja

Aserija se nalazi u selu Podgrađu, točnije na točki na kojoj se susreću nizinski Ravni kotari i brdovita Bukovica. Izgrađena na 244 metra nadmorske visine, a 95 metara iznad okolnog platoa, dominira nad Benkovačkim poljem.² Podgrađe administrativno pripada Benkovcu u Zadarskoj županiji, a smjestilo se na koordinatama 44°01'07"N 15°40'09"E. Današnje Podgrađe omeđeno je selima: Lisičić na sjeveroistoku, Kožlovac na jugoistoku, Perušić Benkovački na jugozapadu i Buković na sjeverozapadu.³

Reljef Ravnih kotara formiran je u doba gornje krede i tercijara, kada su se oblikovale uzvišene vapnenačke formacije koje se pružaju u smjeru jugoistok-sjeverozapad.⁴ Između njih nataložile su se naslage plodnih tala flisa i crvenice nastale mehaničkim i kemijskim trošenjem karbonatnih stijena na većim visinama te njihovom akumulacijom u nižim zonama. Primjer je to boranog reljefa karakterističnog, više-manje, za cijelu istočnu obalu Jadrana.⁵ Na tim uzvisinama, koje se smjenjuju s udolinama, u prapovijesti nastajale su gradine. Izvrstan primjer iskorištavanja potencijala takvog terena je i gradina Aserija. Osim geografskog smještaja, geološka osnova poslužila je za još jednu bitnu stavku – od vapnenačkih ulomaka podignuti su megalitski (i ostali) bedemi Aserije. Kvartarne naslage crvenice u nižim predjelima bile su ključne za razvoj poljoprivrede, a samim time i uspostavu naselja na tom prostoru.⁶

U Ravnim kotarima uzvišenja se dižu do svega 100 metara nadmorske visine, a izmjena grebena i nizina ima blagu amplitudu. Prijelaz iz Kotara na plato Bukovice čini nagla strmina, dok se bukovačka brda penju i do 500 metara nadmorske visine.⁷ Bukovica je zaravan sačinjena od tercijarnih vapnenaca, vapnenačke breče te konglomerata u kojima se prožimaju lapor i boksitna rudišta.⁸

Danas područje Benkovca ima umjereno toplu kišnu klimu s vrućim ljetom.⁹ Njezine karakteristike su suha i vruća ljeta te kišovite i blage zime. Količina padalina godišnje iznosi od 1050 mm do 1100 mm, no, nažalost, najmanje ih je u proljetnom razdoblju kada je voda

² FADIĆ, I., 2003., 7.

³ <https://www.google.hr/maps/@44.0253515,15.6123655,13z?hl=hr>.

⁴ FRIGANOVIĆ, M., 1974., 97.

⁵ BATOVIĆ, A., BATOVIĆ, Š., 2013., 7.

⁶ BATOVIĆ, A., BATOVIĆ, Š., 2013., 7.

⁷ CHAPMAN, J., et al., 1996., 17-19.

⁸ FRIGANOVIĆ, M., 1974., 98.

⁹ PENZAR, B., PENZAR, I., ORLIĆ, M., 2001., 240-244.

najpotrebnija biljkama.¹⁰ Vjerojatno su slične okolnosti bile i prije 2000 godina. U razdoblju od otprilike 2000. g. pr. Kr. do 5. st. po. Kr. došlo je do hladnijeg i pretežito suhog perioda u Europi, no, kako se čini, vremenske prilike na Mediteranu ipak su bile nešto povoljnije, odnosno bilo je toplije i vlažnije, što je utjecalo na bogat razvoj poljoprivrede, osobito na uzgoj žita, maslina i vinove loze.¹¹

¹⁰ BATOVIĆ, A., BATOVIĆ, Š., 2013., 8.

¹¹ BATOVIĆ, A., BATOVIĆ, Š., 2013., 8.

3. Historijat istraživanja

Na Aseriji su 1835. godine izvedena najranija stručna arheološka istraživanja na prostoru Liburnije.¹² Prve istraživačke kampanje, koje su vodili Šime Ljubić, Hrvatsko starinarsko društvo i Bečki arheološki zavod, trajale su do sredine prvog desetljeća dvadesetoga stoljeća. Od tada do 1998. godine zamire sva istraživačka aktivnost na području Podgrađa.

Šime Ljubić člankom u kojem opisuje ostatake Aserije, uvrštavajući i nekoliko epigrafskih spomenika, 1850. godine pobuđuje zanimanje struke za ruševine antičkog grada u Podgrađu.¹³ Mihovil Glavinić iskopavao je zidine Aserije 1891. godine.¹⁴

Fra Lujo Marun, u svojim zabilješkama, donosi podatke o iskapanjima koja su se odvijala od 1897. do 1908. godine, a vodio ih je Austrijski arheološki institut pod ravnanjem našeg građevinskog savjetnika Ćirila Ivekovića. Glavnina istraživanja vodila se na rimskom forumu. Prilikom radova na župnoj crkvi u Podgrađu 1897. godine na vidjelo su izašli: arhitrav, u više komada, s natpisima *DEC AVGVR PORTIGVM, IMV* i *OMNIUM ASSER*, prag na kojem je uklesano *FIERI IUSSIT*, ukrašena korniža, jedan korintski kapitel i drugo.¹⁵ Do 1900. godine pronađeno je još ulomaka rimske arhitekture koji su pripadali građevinama na forumu, poput žlijeba za kišnicu koji je vodio do antičke cisterne, stilobata iz dvorane s korinstkim stupovima, jedne konzole i fragmenta vijenca, ali i srednjovjekovnih grobova i utilitarnih nalaza.¹⁶ Otkrivena je i ranosrednjovjekovna crkva sagrađena na ruševinama rimskog foruma, a oko nje nizali su se grobovi koji su se datirali od ranog srednjeg vijeka do dvadesetog stoljeća.¹⁷ Liebl i Wilberg napravili su rekonstrukciju Trajanovih vrata,¹⁸ otkrili postojanje vodovoda sa sjeverne strane gradskih bedema, iskopali nekolicinu rimskih grobova iz razdoblja kasne antike neposredno uz Trajanova vrata.¹⁹ Fra Lujo Marun piše 1925. godine o pljačkanju incineracijskih rimskih grobova, naime više od dvjesto paljevinskih ukopnih

¹² BATOVIĆ, Š., 1985., 340.

¹³ Šime Ljubić u *Archiv für österreichische Geschichtsquellen*, XX, 254-259.

¹⁴ LIEBL, H., WILBERG, W., 2006., 209-210.

¹⁵ JURIC, R., 2004., 150-151.

¹⁶ LIEBL, H., WILBERG, W., 2006., 219-223.

¹⁷ JURIC, R., 2004., 153.

¹⁸ LIEBL, H., WILBERG, W., 2006., 218.

¹⁹ LIEBL, H., WILBERG, W., 2006., 224-225.

mjesta otvarali su seljaci radi prodaje nalaza. U to doba već je mnogo aserijatskih nalaza bilo otuđeno ili uništeno.²⁰

Devedeset godina nakon objavljivanja Liebelovog i Wilbergovog članka započinju moderna istraživanja gradine u Podgrađu pod vodstvom Arheološkog muzeja u Zadru. U međuvremenu jedino se Boris Ilakovac bavio aserijatskim rimskim akveduktom tijekom proučavanja antičkih vodovoda u sjevernoj Dalmaciji.²¹

Crkvica Svetog Duha iz 17. stoljeća, koja je bila nasjela na rimski forum, razrušena je u Domovinskom ratu, a tijekom njezine obnove 1998. godine obavljena su zaštitna i revizijska istraživanja na tom dijelu Aserije. Uslijedila je kampanja i sljedeće godine kada se istraživalo na tri lokacije: na zapadnom ulazu, ispred Trajanovih vrata i uz sjeveroistočni bedem. Pred zapadnim ulazom otkriveni su helenistički pokopi iz 4. i 3. st. pr. Kr. te kasnoantički predzid u koji je bilo uglavljeno mnogo ranijih antičkih spolija. Najzanimljiviji je zasigurno žrtvenik s prikazom vučice koja hrani Romula i Rema. Na sjeveroistočnim zidinama otvoren je ulaz, danas znan kao istočna ili mala gradska vrata. Istraživanja zidina započeta 1999. nastavljena su i u 2000. godini, otvorila se i sonda unutar gradskog areala, nedaleko od Trajanovih vrata. Iduće godine otkrivena su dva kasnoantička pokopa između Trajanovih i zapadnih gradskih vrata, a od Trajanovih vrata prema sjeveroistočnom kutu gradskih bedema pronađeni su kasnoantički kontrafori, koji se prije iskopavanja uopće nisu vidjeli, te uz njih kasnoantički pokopi: ukopi pod tegulama i zidane grobnice. Istraživanja su nastavljena iduće godine uz sjeverozapadne zidine gdje je otkriven svojevrsan propugnakul pred gradskim vratima, a uz temelje šestog kontrafora pronađena je zidana kasnoantička grobnica na koju je kontrafor nasjeo. U sklopu te kampanje rekognoscirala se trasa ceste prema Nadinu te je na njoj izvršeno nekoliko sondi koje su dale informacije o širini i strukturi naboja ceste.²² Šesto sustavno arheološko istraživanje vodilo se 2003. godine. Ispod propugnakula, otkrivenog godinu prije, naišlo se na stariju cestu s pripadajućim kamenim rubnicima. Ispred sjeverozapadnog bedema, u smjeru od Trajanovih vrata prema sjeveru, nađen je prapovijesni bedem.²³ Godine 2004. otkrivena su tri antička groba uz zidanu kasnoantičku grobnicu pronađenu dvije godine prije, a u blizini njih dva ulomka cipusa te

²⁰ JURIC, R., 2004., 158-160.

²¹ FADIĆ, I., 2003., 8.

²² FADIĆ, I., 2003., 11-21.

²³ FADIĆ, I., 2004., 61-66.

ranocarska arhitektura.²⁴ U osmoj kampanji, godinu poslije, na zapadnim vratima otkriven je i treći horizont ulaza, prapovijesni, a nadovezuje se na već otkriveni prapovijesni bedem koji se pruža pred sjeveroistočnom stranom ranocarskih fortifikacija. Između tih dvaju bedema također je nastavljeno s iskopavanjem prilikom kojeg je otkriveno još kasnoantičkih grobnica. Među arhitekturom, uz istočna gradska vrata, naišlo se na podnicu s mozaikom.²⁵ U jesen 2006. godine nastavila su se sustavna arheološka istraživanja na Aseriji. Istraživanje je najvećim dijelom bilo koncentrirano na prostor pored istočnih gradskih vrata gdje je otkrivena cisterna s unutarnje strane obložena vodootpornom žbukom, a u blizini pronađene su i freske. Antički stratum nadslojava vjerojatno srednjovjekovni sloj koji se sastoji od suhozidnih objekata.²⁶ Deseta kampanja odrađena je 2007. godine. Istraživalo se pred sjevernim plaštem zidina, dakle na prapovijesnom bedemu i kasnoantičkom predzidu. Utvrdilo se da je kasnoantički zid na potezu od zapadnih do Trajanovih vrata pažljivo građen, a od Trajanovih vrata u smjeru sjeveroistoka načinjen od nabacanih, najčešće već upotrijebljenih kamenih blokova. Među njima su se našla i dva cipusa koja donose mnogo onomastičkih podataka. Ispred treće kule naišlo se na ugao prapovijesnog bedema visine otprilike 1,5 metar, a u smjeru juga preslojava ga ranocarski bedem. U strukturi kasnoantičke kule pronađena je ženska statua bez glave.²⁷ Na jesen 2008. vrši se još jedna kampanja na Aseriji. Nastavljeno je s istraživanjem na istim pozicijama kao prethodne godine. Utvrdila se debljina prapovijesnog bedema koja iznosi oko 2 metra. Cisterni kod istočnih, malih, vrata ustanovljena je dubina od 3,8 metara, a dno joj je bilo načinjeno u vidu *opus spicatum*.²⁸ Godine 2009. ustanovljen je prapovijesni ulaz u gradinu pred sjevernim licem bedema, točnije pred petim kontraforom. Značajno je da je na poziciji uz istočna vrata pronađen sloj s crnofiguralnom keramikom te dolijama.²⁹ Trinaesta kampanja utvrdila je pružanje kasnoantičkog predzida smjerom kojim se pruža i prapovijesni gradski zapadni bedem, a njegov izgled na poziciji ispred treće kule gdje zakreće na sjever ne nalikuje gradnji u smjeru jugozapada. Taj dio predzida sagrađen je od velikih klesanaca kojima je pridruženo mnoštvo ranijih antičkih spolija. Također, prilikom istraživanja tog kasnoantičkog zida te prapovijesnog bedema na koji je prvi nalegao pronađeno je mnoštvo keramike, od ranog željeznog doba pa do kasne antike, a u radu je

²⁴ FADIĆ, I., 2005., 189-190.

²⁵ FADIĆ, I., 2006., 93-99.

²⁶ FADIĆ, I., 2007., 329-330.

²⁷ FADIĆ, I., 2008., 388-389.

²⁸ FADIĆ, I., 2009., 477-478.

²⁹ FADIĆ, I., 2010., 497-499.

obrađena upravo ona iz helenističkog doba. Iste godine ustanovljeno je da je ranocarski monumentalni zid sjeo na prapovijesni bedem.³⁰ Godine 2011. tijekom tradicionalnih jesenskih istraživanja uočene su suhozidne strukture ispred prapovijesnog ulaza na sjeveru. U blizini su otvorene dvije arheološke sonde koje su trebale ustanoviti karakter već otprije poznatih suhozidnih formacija, odnosno pripadaju li one grobnim celama ili pak urbanističkoj arhitekturi, no otkrivena je jedino masa ispremiješanog materijala od starijeg željeznog doba do kasnog antičkog doba. Dio tog materijala također će biti obrađen u radu. Osim sondi na zapadnom dijelu Aserije, na južnoj strani su novootvoreni prokopi definirali bedem, to jest ustanovilo se da je vjerojatno dio prapovijesnog bedema jedno vrijeme funkcionirao kao republikanski/ranocarski bedem. Također, da je na toj strani megalitski bedem doživio oštećenje te da je, shodno tome, u kasnoj antici nekvalitetno obnovljen.³¹ U petnaestoj po redu kampanji primijenile su se neke nedestruktivne metode – georadarska, magnetometarska i geoelektrično mjerenje. Najbitnije njihovo detektiranje je put koji se proteže u smjeru jugoistok-sjeverozapad.³² Tijekom godina 2013. i 2014. istraživanja se nisu provodila.³³ Kampanja iz 2015. godine iznijela je na svjetlo dana predzid prapovijesnog ulaza čime je on u potpunosti definiran.³⁴ Godine 2016. pokušalo se utvrditi konačnu visinu ranocarskih bedema, no nije se uspjelo doći do temelja zidova. U unutrašnjosti obruča bedema otkrivena je srednjovjekovna prostorija. Pred sjevernim licem bedema definirano je novih petnaest metara dužine prapovijesnog bedema u smjeru sjeveroistoka te nastavak kasnoantičkog predzida između treće i četvrte kule.³⁵

³⁰ FADIĆ, I., 2011., 515-517.

³¹ FADIĆ, I., 2012., 527-529.

³² GLUŠČEVIĆ, S., 2013., 583-584.

³³ Usmeno priopćenje, Anamarija Eterović Borzić.

³⁴

<http://www.mas-zadar.hr/wp-content/uploads/2017/03/Izvjescje-o-radu-2015-Muzej-antickog-stakla-u-Zadru.pdf>.

³⁵ <http://www.mas-zadar.hr/wp-content/uploads/2017/03/Izvjescje-o-radu-za-2016.-MAS-ZADAR.pdf>.

4. Predispozicije za razvoj liburnske Aserije

4.1. Liburnska Aserija

Ako govorimo o počecima razvoja Aserije, vraćamo se u rano željezno doba i začetke liburnske kulture unutar koje je, do helenističkog vremena, izniknula moćna zajednica u središtu njezinog južnog dijela.³⁶ Za sada još nemamo materijalne dokaze o životu na Aseriji u starijem željeznom dobu, ali vjerojatno će predstojeća istraživanja dati podatke o zbivanjima na gradini u razdoblju od 11. do 5. st. pr. Kr. Pitanje je možemo li očekivati naselje iz brončanog doba na samoj Aseriji jer se u neposrednoj blizini nalazi lokalitet Drače gdje su pronađeni bronačodobni ostatci.³⁷ Od 4. st. pr. Kr. dolazi do ubrzanog razvoja Aserije. Osim samog, već opisanog, pogodnog geografskog položaja, zasigurno su ulogu u povoljnom smještaju i naglom razvitku imale i ceste. Kako nemamo dovoljno podataka o prapovijesnoj prometnoj mreži, u sljedećem poglavlju referirat ću se na antičke ceste koje makar jednim dijelom prate otprije postojeće, dakle prapovijesne prometnice.

O Aseriji kao moćnom naselju svjedoči prapovijesni bedem građen u suhozidnoj tehnici. Zidine duljine preko 120 metara ustanovljene su u dvjema sondama pred istočnim vratima te na sjeverozapadu ispred ranocarskih bedema. Prapovijesni bedem pruža se prateći morfologiju terena, a nasjeo je na živac. Sačuvan je u visini od 1 metra do 1,8 metara, no sudeći prema urušenoj količini šute oko njega postoji mogućnost dosezanja u visinu od 3 do 4 metra. Jedan od dvaju ulaza u predrimski grad nalazio se na sjevernoj strani između prve kule i Trajanovih vrata, a izveden je otvaranjem jedne linije bedema prema van. Neposredno uz sjeverni ulaz, uz unutarnje lice zidina, otkriven je suhozidni objekt, vjerojatno željeznodobna nastamba, no zbog narušavanja statike okolnih građevina nije ga moguće bolje istražiti. Između 2. i 3. kule nalazi se prapovijesni ulaz u obliku lijevka. Na tom mjestu zidovi su znatno deblji nego na ostatku bedema, a cijeli je ulazni dio dodatno zaštićen svojevrsnim predzidom. Zbog gradnje ranocarskih bedema, unutarnja strana tog ulaza nije sačuvana.³⁸ Na zapadnoj strani otvoren je još jedan – glavni ulaz u prapovijesni grad. Smjestio se ispod zapadnog ulaza u antički grad gdje su utvrđena tri horizonta hodne površine.³⁹ Taj ulaz širi je

³⁶ FADIĆ, I., ŠTEFANEC, B., 2014., 39-41.

³⁷ FADIĆ, I., 2003., 417-418.

³⁸ FADIĆ, I., ŠTEFANEC, B., 2014., 99-105.

³⁹ FADIĆ, I., 2006., 93-100.

od ostalih i namijenjen prolasku kola. Zbog bolje zaštite ulaza, ispred njega sagrađena su dva polukružna zida.⁴⁰ Prapovijesne fortifikacije najbolje su sačuvane na južnoj strani gdje se dižu gotovo 3,5 metra u visinu. Upravo tu, uz vanjsko lice, pronađena je veća količina Gnathia keramike i domaće liburnske keramike.⁴¹ Zidine na istočnoj strani imaju gotovo jednak smjer pružanja kao carske, ali nalaze se s unutarnje strane megalitskog bedema, što je utvrđeno dvjema sondama na poziciji malih vrata u sustavnim arheološkim istraživanjima izvršenim 2007. i 2009. godine. U jednoj od njih pronađena je suhozidna prostorija povezana s unutrašnjom stranom liburnskog bedema. Osim toga, kontrolne sonde su na svjetlo dana iznijele mnogo crvenofiguralne keramike datirane u 4. st. pr. Kr. i liburnske grube keramike.⁴² Sudeći po materijalu pronađenom uz prapovijesni bedem i odnosu fortifikacije prema ostalima objektima, prapovijesni bedem datira se u 4. st. pr. Kr.

Ispred zapadnog gradskog bedema otkriven je dio liburnske nekropole koju su većim dijelom oštetile kasnije nadogradnje. Godine 1999. pronađeno je šest grobova, a 2002. godine još dva groba.⁴³ Takozvani grob 1 je devastirana liburnska raka u kojoj je kamena grobna arhitektura priklesana na živac. Radi se o više pomiješanih ukopa, a od nalaza su bile prisutne dvije ranolatenoidne i dvije petlja fibule. Četiri pronađena groba su gusto raspoređena, no devastirana vjerojatno prilikom gradnje megalitskih zidina. U grobovima, od indikacijskog materijala, nalazile su se ranolatenoidne fibule, jedna certosa fibula i jedna pinceta.⁴⁴ Dvije surake pronađene tri godine poslije na sjevernoj strani također priklesane uz živac, a napravljene su od okomito postavljenih lomljenaca s poklopnicom. Materijal je jednak kao u ostalim pokopima.⁴⁵

Saznanja o predrimskoj Aseriji svjedoče o moćnom liburnskom naselju „helenističkog doba”,⁴⁶ gradom s bedemima, s više dobro razrađenih ulaza, pristupnim komunikacijama te pripadajućom nekropolom. U istraživanjima koja su pred nama valjalo bi doći do prapovijesnih slojeva unutar rastera bedema i utvrditi arheološke zapise o životu Aserije u

⁴⁰ FADIĆ, I., ŠTEFANEC, B., 2014., 105-107.

⁴¹ FADIĆ, I., ŠTEFANEC, B., 2014., 107-108.

⁴² PEROVIĆ, Š., 2012., 213-222.

⁴³ BRUSIĆ, Z., 2005., 9.

⁴⁴ KLARIN, N., 2000., 27-30.

⁴⁵ BRUSIĆ, Z., 2005., 9-10.

⁴⁶ Helenističko doba je u navodnicima jer se zadnja četiri stoljeća prije Krista na prostoru Liburnije ne mogu nazvati razdobljem helenizma, a niti je Aserija helenistički centar kao što su to bili Isa, Faros i sl. Ipak, sudeći po dosadašnjim saznanjima o bedemima, gradskom rasteru i sitnima nalazima (članci u publikacijama Aseria 1-13, vidi npr. FADIĆ, I., ŠTEFANEC, B., 2014., 37-118.; PEROVIĆ, Š., 2013., 209-238.; i dr.), Aserija je itekako bila uključena u helenistička strujanja (ČAČE, S., 2006., 65-79.).

helenističkom razdoblju. Zasad nam preostaju samo fragmentarni podatci o tom razdoblju u vidu materijala pronađenog uz bedeme i među liburnskim ukopima. Dio tog materijala tema je i ovog rada.

4.2. Antička cestovna mreža na aserijatskom području

Antička cestovna mreža na području Aserije (nije toliko bitna za temu rada) zasigurno barem jednim dijelom prati otprije postojeće, prapovijesne, komunikacije. Kako nemamo sačuvane ostatake prapovijesnih prometnica, držala sam potrebnim pozvati se na poznate ceste carskog doba te naglasiti dobru prometnu povezanost Aserije s ostalim središtima iz kojih je, preko trasa opisanih u ovom poglavlju, pristizao materijal u zadnjim stoljećima prije Krista.

Na Tabuli Peutingeriani cesta koja spaja Iader sa Salonom prikazana je u više dionica koje su tvorile svojevrsnu mrežu. Navedeni put nastao je najkasnije u doba Tiberija, odnosno pod Dolabelinim legatom. Glavna žila spajala je Iader i Salonu uz samu obalu, otprilike kao današnja magistrala, no jednako su dobro cestovno bila povezana i naselja u unutrašnjosti. Na taj način Aserija čak s tri trase komunicira s glavnom dionicom.⁴⁷

Prva bi takva trasa bila od Iadera do Burnuma i prolazila preko Nadina i Aserije. Iz Zadra cestovni pravac kreće od gradskog dekumanusa koji je izlazio kroz trijumfalna vrata s natpisom Melije Anijane,⁴⁸ odnosno ide od gradske luke, omeđujući potencijalni amfiteatar na prostoru današnjeg parka kraljice Jelene, i dalje – preko kvarta Relje gdje izlazi iz grada očito slijedeći neki prapovijesni put jer pod nepravilnim kutom siječe centurije u ageru. Zatim se nastavlja preko Babinduba, prolazi pokraj lokaliteta Crkvine u Galovcu, naslanja se na sjeverno rubno područje Prkosa, ide uz crkvu sv. Luke u Škabrnji pa gotovo potpuno ravno preko Nadina prelazeći potok Kličevicu nakon čega preko Kule Atlagić dolazi do Aserije.⁴⁹ Na putu između Škabrnje i Nadina otkriven je dio miljokaza iz 283.po. Kr. s imenom cara Kara,⁵⁰ a pred samom Aserijom nalazi se miljokaz iz vremena Konstantina Velikog.⁵¹ Na tom potezu, negdje oko Kličevice, antička cesta spaja se sa srednjovjekovnom cestom *via magna*

⁴⁷ ČAČE, S., 2008., 13-18.

⁴⁸ CIL 3, 2922 (= 9987).

⁴⁹ MILETIĆ, Ž., 1992./93., 129-132.

⁵⁰ MILETIĆ, Ž., 2004., 11.

⁵¹ MILETIĆ, Ž., 2004., 13.

koja dolazi iz Panonije preko Pounja u Dalmatinsku zagoru i odatle se grana prema Zadru prateći navedeni antički pravac.⁵²

Oko pola milje prije Aserije, od ceste Iader – Burnum odvaja se nadesno jedan krak koji ide na aserijatska zapadna vrata, a nedaleko od prvog dolazi do drugog skretanja koje je vodilo na Trajanova vrata.⁵³

Nadalje, krećući se cestom iz Aserije prema Burnumu, vjerojatno se prolazilo teritorijem Alverijata koji se spominju na tom prostoru na više međašnih natpisa. Neki su autori ranije navodili mogućnost prolaska pravca preko Varvarije, no to bi uvelike produljivalo put od Aserije do Burnuma.⁵⁴

Preko Varvarije prolazila je druga trasa koja je iz Aserije vodila do Skardone. Iz Aserije kretala je kroz Trajanova vrata, jedan joj se krak prostirao sa sjeverne i istočne strane grada, drugi ju je obilazio s jugozapadne strane kako bi se susreli jugoistočno od Aserije.⁵⁵ Cesta je odatle vodila kroz sela Lepure, Bulić, Lišane Oštovičke i Oštovicu, Žažvić, Piramatovce u blizini Varvarije, dalje preko Ždrapnja i Gračaca gdje ulazi u Skardonu.⁵⁶

Od Aserije se odvaja još jedan cestovni pravac koji vodi na sjever, za Sidronu i Corinium. Sidrona nije bila značajna u carsko doba, no u prapovijesti je preko nje išla cesta prema Pounju i Lici. U smjeru Pounja, u današnjem Žegarju, prešla je Zrmanju, a prema Lici prolazi uz podnožje Cvijine gradine, kod Obrovca se prostire preko Zrmanje i kroz Kraljičina vrata ide na prijevaj Mali Alan.⁵⁷ Između ostalog, i trgovina solju se odvijala preko Sidrone.⁵⁸ Moderna cesta od Benkovca za Medviđu većim je dijelom preslojila antičku.⁵⁹

Do već spomenute Cvijine gradine vodi pravac koji iz Aserije ide podno brda Šupljak i Ivanove glavice do Kruševa.⁶⁰

Istraživanja pakoštanskog podmorja dovela su do traganja za još jednom cestom, i to onom koja bi spajala Aseriju s Pakoštanama, odnosno antičkom lukom. Spomenuta se prometnica kod Nadina odvaja od trase Zadar – (Aserija) – Burnum i ide prema gradini

⁵² MILETIĆ, Ž., 1992./93., 129-132.

⁵³ MILETIĆ, Ž., 2004., 13.

⁵⁴ MILETIĆ, Ž., 1992./93., 132.

⁵⁵ MILETIĆ, Ž., 2003., 413.

⁵⁶ MILETIĆ, Ž., 1992./93., 137-139.

⁵⁷ MILETIĆ, Ž., 2004., 17-18.

⁵⁸ MILETIĆ, Ž., 1992./93., 123.

⁵⁹ MILETIĆ, Ž., 2004., 17.

⁶⁰ MILETIĆ, Ž., 2004., 18.

Trojan u Stabnju, prolazi uz manje gradine u zaleđu Vranskog jezera te sa sjeverozapadne strane jezera izbija na obalu.⁶¹

U nasipu između prapovijesnog i antičkog bedema sa zapadne strane Aserije pronađen je fragment miljokaza. Vjerojatno je služio u svrhu zadnjeg miljokaza prije ulaska u Aseriju na cesti koja je vodila iz Iadera.⁶² Na natpisu stoji *Flavius Valerius Cons*, stoga se može raditi i o Konstanciju Kloru i o Konstantinu Velikom. Stoga se natpis datira između 305. i 337. godine po. Kr.,⁶³ a dokaz je renoviranja starijih natpisa kao što su međaši ili miljokazi i tijekom kasne antike. Ta činjenica istodobno potvrđuje prometni značaj Aserije tijekom 4. stoljeća.

4.3. Ostatci privrede

Jednako kao kada se piše o cestama, zbog manjkavosti prapovijesnih nalaza s prostora Aserije, odnosno zbog njezine neistraženosti, u ovom poglavlju osvrnut ću se na podatke o ratarstvu i stočarstvu koje donose antički pisani izvori. Vjerujem kako se u nekoliko stotina godina situacija nije bitno promijenila: liburnska je zajednica Aserijata imala na raspolaganju jednake prirodne resurse tijekom nekoliko posljednjih stoljeća prije Krista kao u vrijeme nastajanja rimskih izvora. U odnosu na činjenicu da je tema rada helenistička keramika na Aseriji, dakle trgovinska razmjena, držim kako je bitno predočiti koja je to roba kojom je zajednica Aserijata mogla sudjelovati na tržištu.

Aserijatski teritorij, kako je ranije napomenuto, činio je južni dio Ravnih kotara – plodna ravnica pogodna za poljoprivredne djelatnosti – i sjeverni obronci krševitog bukovačkog platoa idealni za stočarstvo. Također, područje je bogato šumskom vegetacijom nužnom za temeljne životne potrebe kao što su kuhanje, grijanje, izrada lončarije i sl.⁶⁴ Lokalna se hrastovina možda i izvozila iz Liburnije.⁶⁵ Mada nema dokaza o eksportu drva s aserijatskog područja, možemo pretpostaviti njegov transport najkraćim cestovnim putem do mora gdje se sirovina ili slala dalje ili je služila za izradu plovila. Međašni natpisi, o kojima će više riječi biti u idućem poglavlju, svjedoče o nastojanjima jakih zajednica, između ostalog

⁶¹ BRUSIĆ, Z., 2007., 21-24.

⁶² KURILIĆ, A., 2003., 185.

⁶³ KURILIĆ, A., 2003., 186-187.

⁶⁴ MILETIĆ, Ž, 2003., 409.

⁶⁵ ČAČE, S., 2006., 68.

i Aserijata, da se prilikom nabave potrebnih resursa, npr. drva, šire na teritorije slabijih. Kako su u jednom trenu morali iscrpiti zalihe sa svog teritorija jer su ga prenamijenili u prostor pogodan za stočarstvo ili ratarstvo, posežu za potrebnim sredstvima i materijalima na rubne dijelove svog matičnog prostora. Tako dolazi do sporova sa susjedima koje kasnije rimska vlast rješava dekretima legata.⁶⁶

U prilog važnosti stočarstva na Aseriji u prapovijesnom i antičkom dobu ide i činjenica da je do prije sto godina, na prostoru od otprilike 450 m² oko Podgrađa postojalo otprilike 75 000 domaćih životinja sitnog zuba, 4800 goveda i više od 1000 konja, a obradivog je zemljišta svega 15%.⁶⁷ Plinije Stariji, Varon i Stjepan Bizantinac donose podatke o intenzivnom eksportu vune iz Liburnije koja započinje u željeznom dobu.⁶⁸ Iz antičkih djela Marcijala i Plinija doznajemo kako je Liburnija bila jak izvoznik proizvoda od sukna, odnosno grube vune; odjeće koja se spominje kao *cuculli Liburnici*. Proizvodnja sukna nastavila se i u srednjem vijeku, a proizvodilo se uglavnom u zaleđu, što se vidi po smanjenju količine proizvoda nakon dolaska Turaka na to područje.⁶⁹

Još je donedavno u Ravnim kotarima postojala praksa transhumantnog stočarstva. Kada ljeti u tim krajevima vlada suša, zbog nedostatka vegetacije potrebne za ispašu stoke trebalo ju je izgoniti u viši nadmorski pojas – na Velebit.⁷⁰

U okolici Aserije nalaze se, ili su se nekoć nalazili, brojni izvori vode ključni za funkcioniranje zajednice. Nisu samo omogućavali piće ljudima i napoj stoke već su i ključna karika za uspješan uzgoj biljaka i povrća, kuhanje, proizvodnju keramičarskih proizvoda, tkanje itd. Nadalje, u podnožju Aserije nalazi se srednjovjekovno selo *Malina Vas* (“selo mlinova”), što ukazuje na uzgoj i preradu žita na aserijatskom području, vjerojatno, kako u srednjem vijeku tako i tijekom prapovijesti i antičkog doba.⁷¹ U antičko doba postojao je akvedukt koji je vodio od bunara Čatrnja u Lisičićima do sjeverozapadnog dijela grada.⁷² Na Aseriji, pokraj istočnih malih vrata, pronađena je antička cisterna u sklopu ranocarskih građevina.⁷³

⁶⁶ ČAČE, S., 2003., 26.

⁶⁷ ČAČE, S., 2005., 54-55.

⁶⁸ ČAČE, S., 2006., 67.

⁶⁹ ČAČE, S., 2007., 56.

⁷⁰ BATOVIĆ, A., BATOVIĆ, Š., 8.

⁷¹ MILETIĆ, Ž., 2003., 409.

⁷² ILAKOVAC, B., 1982., 241-244.

⁷³ PEROVIĆ, Š., 2009., 150-153.

Kako je već navedeno, voda je bila potrebna za izradu lončarije. Za proizvodnju posuda idealna zemlja bila je iz blata, poput one iz poznatog Nadinskog blata. Blata su nastajala na mjestima sezonskih lokava, a kada bi one presušile, tlo koje je bilo natopljeno zbog svoje kakvoće ipak nije moglo biti valorizirano u poljoprivredne svrhe, no bilo je pogodno za keramičarstvo. U glinu se dodavao vapnenac radi čvrstoće, no on je ograničavao temperaturu pečenja na maksimalnih 800 stupnjeva Celzijusovih.⁷⁴

⁷⁴ CHAPMAN, J., et al., 1996., 18.

4.4. Aserija u antičkim pisanim izvorima

Koliko nam je poznato, u izvorima se Aserija prvi put spominje u Plinijevoj *Naturalis Historiji* objavljenoj 72. godine poslije Krista. U svom epohalnom djelu, koje se sastojalo od 37 svezaka i u kojem je obuhvatio sva njemu dostupna znanja ondašnjeg doba, od treće do šeste knjige donosi geografiju tada poznatog svijeta. Što zbog korištenja različitih nepodudarnih literarnih izvora prilikom pisanja djela, što zbog mnogobrojnih prijepisa zahvaljujući kojima uopće imamo sačuvano to vrijedno ostvarenje do današnjih dana, u radu postoje brojne nelogičnosti, čak i kontradiktornosti. Plinije o prostoru Liburnije piše u trećoj knjizi u kojoj na dva mjesta spominje Aserijate. Prvi put javljaju se na mjestu gdje ih nikako ne bismo mogli očekivati, u unutrašnjosti X. regije, odnosno regije *Venetia et Histria*.⁷⁵

3.130. *In mediterraneo regionis decimae coloniae Cremona, Brixia Cenomanorum agro, Venetorum autem Ateste et oppida Acelum, Patavium, Opitergium, Velunum, Vicetia. Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua. Venetos Troiana stirpe ortos auctor est Cato, Cenomanos iuxta Massiliam habitasse in Volcis. Feltrini et Tridentini et Beruenses Raetica oppida, Raetorum et Euganeorum Verona, Iulienses Carnorum. Dein quos scrupulosius dicere non attineat, Alutrenses, **Asseriatas**, Flamonienses Vanienses et alii cognomine Curici, Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, **Nedinites**, Quarqueni, Tarvisani, Togienses, **Varvari**.*⁷⁶

Dakle, među zajednicama iz unutrašnjosti desete italske regije našle su se i tri, rekli bismo, najvažnije predrimske zajednice iz liburnske unutrašnjosti. Moguće je da je do toga došlo jer je August 7. godine poslije Krista pripojio Istru X. regiji pomaknuvši granicu Carstva s Rižane na Rašu, što je Plinije znao, no nije imao literaturu u kojoj je pisano o tim zbivanjima. Stoga je, možda, proizvoljno nabrajajući histarske zajednice za koje je znao iz nekih starijih izvora (što se vidi i u formi imena *Neditaes* kakvo se koristilo u republikansko doba, za razliku od *Neditae* s natpisa iz carskog vremena), među njih uvrstio i tri njemu poznate liburnske.⁷⁷ Prilikom opisa Ilirika, Plinije je u svom djelu drugi put naveo Aserijate. Piše o Liburnima koji su rasprostranjeni od Raše do Krke, a zajedno s narodom Japoda pripadaju skardonitanskom konventu.

⁷⁵ ČAČE, S., 2003., 8-9.

⁷⁶ ČAČE, S., 2003., 9.

⁷⁷ ČAČE, S., 2003., 9-10.

3.139. *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. Pars eorum fuere Mentores, Himani, Encheleae, Bu[li]ni et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. Populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat. Ius Italicum habent eo conventu Alutae, Flanates a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriates, et ex insulis Fertinates, Curictae.*⁷⁸

U odlomku se spominje četrnaest liburnskih općina od kojih imenuje: Lacinijense, Stulpine, Burniste i Olbonense. Kaže kako italsko pravo imaju Aluti, Flanati, Lopsi i Varvarini, a “imunitet” Aserijati, Fulfinati i Kurikti. Zajednice su dobivale imunitet posebnim zaslugama za Rim, npr. u ratnim osvajanjima, a podrazumijevao je oprost od tributa. U doba kada Plinije piše, liburnske zajednice nikako ne mogu uživati italsko pravo koje imaju općine izvan Carstva, a Liburnija je tada bila pod Rimom, pa se tu vjerojatno potkrala greška zbog služenja starim izvorima. Navedene su zajednice, u doba kada je nastalo Plinijevo djelo, već imale status municipija.⁷⁹

Sljedeći je antički izvor Ptolomejevo kartografsko djelo iz 2. stoljeća. U dijelu koji se zove *Unutrašnjost Liburnije* nabraja gradove s tog područja navodeći i njihove koordinate, između ostalih i Aseriju koja je vjerojatno kao pogreška nastala zbog brojnih prijepisa, nazvana Assesia.⁸⁰

Tabula Peutingeriana kakvu danas poznajemo kasnosrednjovjekovni je prijepis karte koja je vjerojatno nastala još u Augustovo doba, s preinakama koje su ucrtavane tijekom antike. Od tog vremena precrtavala se više puta kako bismo je danas imali sačuvanu u ovom obliku. Na trećem i četvrtom, od jedanaest listova karte, prikazana je Liburnija. Na trećem listu ucrtana je Iadera iz koje vode dvije ceste. Prva je paralalena s obalom i vodi preko Skardone u Salonu. Očito je došlo do pogreške prilikom prepisivanja jer je udaljenost između Iadere i Skardone označena brojkom XX što bi značilo dvadeset milja, a što nije realno. Isto tako, morala je tu nekoć stajati i oznaka za Blandonu, pa bi se ucrtana udaljenost od dvadeset milja uz taj pravac mogla odnositi na put od Iadere do Blandone. Druga cesta započinje u Zadru, prolazi 12 milja do Nedina (Nadin), a nakon 24 milje dolazi do Aserije (Asserie) i vodi

⁷⁸ ČAČE, S., 2003., 11.

⁷⁹ ČAČE, S., 2003., 11-12.

⁸⁰ ČAČE, S., 2003., 13-14.

do točke Burno (Burnum). Svaka postaja na karti prikazana je koljenom na cestovnom pravcu. Između Aserije i Burnuma postoje dva takva koljena, znači ako se ne radi o kakvoj pogrešci, postojale su još dvije postaje na tom pravcu, no njihova imena nisu sačuvana. Uz prvu stoji oznaka XII milja (od Aserije), a nadalje se i mjere za udaljenost gube.⁸¹

Kozmografija anonimnog Ravenjanina nastaje u sutonu antike, vjerojatno u 7. stoljeću. Služeći se izvorima, autor donosi sliku tada poznatog svijeta. Većina djela, koje čini ukupno pet knjiga, sastoji se od šturog popisa gradova, dok se Dalmacija spominje u četvrtoj i petoj knjzi.⁸² Aseriju navodi među nizom gradova krećući od Dicma (Decimin) preko Andetrija (Endetrio, današnji Muć), Magnuma (Balina Glavica), Promomone (Tepljuh), Adrise (Hadra, na gornjem toku Zrmanje, još nije ubicirana), Arberie (Alverije, još nije locirana), Serie (odnosno Aserije), Crambeisa (Clambetis, kod Gračaca) i Edina (Nedinum). Očito je kako autor „skače” s ceste koja od Salone preko Burnuma vodi u Iaderu na trasu koja preko Hadre dovodi u Liku, kako bi se opet vratio na početnu i spomenuo Nadin.⁸³

Cijelo tisućljeće kasnije, godine 1774., Aseriju spominje Alberto Fortis u svom djelu *Put po Dalmaciji* u kojem donosi tlocrt grada uz kratak opis toga kraja.⁸⁴

4.5. Teritorij Aserije i odnosi Aserijata sa susjedim zajednicama

Tijekom brončanog doba, osobito kasnog, javljaju se naselja na uzvišenjima, a u željeznom dobu neka se razvijaju u svojevrzne centre kojima gravitiraju manje gradine u blizini. S vremenom se život u nekim gradinskim naseljima gasi kako bi u kasnom željeznom dobu na koncu opstale samo najveće i najjače zajednice na gradinama poput onih u Nadinu, Trojanu, Aseriji, Varvariji, Velikoj Gradini u Mrdakovici, Dragišiću i dr. U sutonu prapovijesti tri najjače zajednice u zaleđu *Iadera* bile su Nediti, Aserijati i Varvari.⁸⁵

⁸¹ ČAČE, S., 2003., 14-16.

⁸² ČAČE, S., 1993., 347-440.

⁸³ ČAČE, S., 2003., 16-17.

⁸⁴ FORTIS, A., 2004., 23-26.

⁸⁵ ČAČE, S., 2006., 69-73.

Razgraničenje među južnoliburnskim zajednicama vjerojatno je započeto uspostavljanjem kolonije Iader, a najznačajniji broj međašnih natpisa nastao je za vrijeme legata Publija Kornelija Dolabele. Posao oko razgraničenja nastavili su Aulo Ducenije Gemin i Marko Pompej Silvan koji su postavljali nove terminacijske natpise ili međašne zidove i obnavljali već postojeće natpise.⁸⁶

Aserija je municipalni status dobila sredinom 1. st. po. Kr., a njezin teritorij je premjeren i iznutra podijeljen na čestice te upisan u *formae*.⁸⁷ Tek nakon tog postupka carskih organizacija možemo govoriti o službenim razgraničenjima sa susjednim zajednicama, što nikako ne znači da neformalne granice nisu postojale i ranije.

Vodeći se mišlju kako su granice među zajednicama koje su službeno postavljene u vrijeme ranog carstva samo relikv odnosa koji su postojali još u željeznom dobu, ovdje će se navesti rimski pisani izvori koji govore o toj problematici.

Aserija je tijekom željeznog doba graničila sa zajednicama Nedinuma na sjeverozapadu, Coriniuma na sjeveru, Sidrone na sjeveroistoku, Alverije na istoku, Varvarije na jugu i nekim, nama nepoznatim, zajednicama na zapadu.

Granicu prema Neditima nije moguće točno odrediti zbog nepostojanja markiranih točaka razgraničenja teritorija. Logično bi bilo pretpostaviti kako je granica prirodna prepreka sastavljena od brežuljaka koji u Šopotu okomito sijeku pružanje Ravnih kotara i potoka Kličevice u neposrednoj blizini uzvišenja. Ona se i nalaze otprilike na pola puta od Nadina do Aserije.⁸⁸

Slične su okolnosti razgraničenja i sa zajednicom Coriniuma. Ipak, pronađen je jedan međašni kamen u Karinu Gornjem.

Ex [decr(eto) P(ubl)ii Corn(elii) / Dol(abellae) leg(ati) pr(o) [pr(aetore) / det(erminavit) C(aius) Titius / Geminus (centurio?) [-? - / leg(ionis) VII inte[r / Asser(iates) et C[or(inienses)].

Međaš je, sudeći po sličnosti s terminacijskim natpisom između Korinjana i Nedita, nastao u vrijeme legata Aula Ducenija Gemina, namjesnika u Dalmaciji u Neronovo doba.⁸⁹

⁸⁶ MILETIĆ, Ž., 2004., 8.

⁸⁷ MILETIĆ, Ž., 2004., 9.

⁸⁸ MILETIĆ, Ž., 2003., 411

⁸⁹ ČAČE, S., 2003., 21

Granica među Korinjanima i Aserijatima vjerojatno se nalazila u današnjem selu Popovići, na kršnom predjelu Kukalja te Crnog i Bijelog krša.⁹⁰

Sidrona, gradina u današnjoj Medvidi, sjevernoistočni je susjed Aseriji o čemu svjedoči terminacijski natpis nađen u Bruškoj.

...[imp(eratoris) Neronis Claudii (?)] Caesaris Au[g(usti) Germ(anici)] / [i]nter Sidronis et / Asseriatas Q(uintus) Aebu / tius Liberalis (centurio) leg(ionis) / definit.

A. Jagenteufel smatra kako je nastao za Neronove vlasti, kada je legat provincije Dalmacije bio Aulo Ducenije Gemin.⁹¹

Međašnim natpisima najbolje je potvrđena granica s Alverijom na istoku. Pronađena su čak tri terminacijska natpisa koja govore o razgraničenju; prvi u Dobropoljcima, moguće malo dislociran, drugi u Brgudu, zasigurno *in situ*, i treći, potpuno dislociran, na nekadašnjem Bribru. Može se zaključiti da je granica tekla uzvišenjima Umac, Velika i Mala Mejanica, Košnjak, Šušina Glavica Šupljak, što bi također tvorilo prirodnu razdjelnicu.⁹² Na sva tri natpisa nalazi se identičan tekst koji glasi kao i ovaj iz Dobropoljaca:

Ti(berius) Claudius [Epetinus] / C(aius) Avillius Clemen[s] / L(ucius) Coelius Capella P(ublius) / Raecius Libo P(ublius) Valeri / us Secundus iudices / dati a M(arco) Pompeio Silva / no leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter / rem p(ublicam) Asseriatium et rem p(ublicam) Al / veritarum in re praesenti per / [sententi]am suam determina / verunt.⁹³

Iz natpisa se jasno uočava kako su petorica opunomoćenika: Tiberije Klaudije Epetin, Gaj Avilije Klement, Lucije Koelije Kapela, Publije Recije Libon i Publije Valerije Sekundus, koje je imenovao legat Marko Pompej Silvan, razgraničili teritorij Aserijata i Alverijata. Marko Pompej bio je namjesnik Dalmacije od 67. do 70. godine.⁹⁴ Razgraničenje su proveli civili, što bi značilo određivanje granica nakon odlaska vojske s tih prostora, inače bi razgraničenje proveli vojnici XI. legije koja je napustila Dalmaciju 69. godine, dakle postavljanje natpisa moralo se zbiti 69. ili 70. godine poslije Krista.⁹⁵

⁹⁰MILETIĆ, Ž., 2003., 411.

⁹¹MILETIĆ, Ž., 2003., 411

⁹²MILETIĆ, Ž., 2003., 410.

⁹³ČAČE, S., 2003., 22.

⁹⁴MILETIĆ, Ž., 2003., 410.

⁹⁵KUNTIĆ-MAKVIĆ, B., ŠEGVIĆ, M., 1988., 53.

Jugozapadno od Aserije nalazi se niz brežuljaka zvanih Čelinka. Pretpostavlja se kako su te uzvisine činile prirodnu granicu aserijatskog i varvarinskog teritorija. Međaši nisu pronađeni.⁹⁶

Na kosi koja presijeca Ravne kotare paralelno s obalom – u zaleđu Vranskog jezera i dalje prema sjeverozapadu –na kojoj se smjestio niz stankovačkih gradina te gradina u Jagodnji Gornjoj, sigurno se nalazila prirodno formirana granica prema nekim, nama nepoznatim, zajednicama. Upitno je i dokle se u carsko doba protezao ager tako velike kolonije kao što je Iader.⁹⁷

⁹⁶ MILETIĆ, Ž., 2003., 411.

⁹⁷ MILETIĆ, Ž., 2003., 411.

5. Helenistička keramika iz Aserije

O helenističkoj keramici s Aserije do sada je malo napisano. Pronađen je manji broj ulomaka helenističke reljefne keramike, no njihov kontekst nam je nepoznat.⁹⁸ Na poziciji istočna vrata, u probnim sondama uz bedem, na vidjelo su izašli fragmenti crvenopremazane keramike.⁹⁹ Iz godišnjih arheoloških izvješća vidljivo je da je uz jugozapadni i sjeverozapadni dio bedema pronađena određena količina helenističkog materijala zajedno s grubom keramikom lokalne produkcije.¹⁰⁰ U radu će se obraditi helenistička keramika s prostora sjeveroistočno od Trajanovih vrata, iz Sektora A2. Na toj poziciji istraživalo se tijekom arheoloških kampanja od 2003. do 2012. godine. Suburbani položaj navedenog prostora imao je za rezultat intenzivno korištenje tijekom duljeg vremena, što se očituje u ispremiješanoj materijala. Na primjer, antički objekt nepoznate namjene presjekao je sve starije slojeve i svojim temeljima nasjeo na kamen živac. Stoga ne čudi što se u sondi 1 materijal koji datira od 4. st. pr. Kr. do 3. st. po Kr. često nalazi u istoj stratigrafskoj jedinici.¹⁰¹

Od helenističke keramike iz Sektora 2 javlja se Alto-Adriatico keramika, možda jedan ulomak kasne crvenopremazane keramike, no on također može pripadati i Alto-Adriatico vrsti, zatim Gnathia keramika kao brojčano najdominantnija vrsta među helenističkim materijalom, nešto crnopremazane te sivopremazane keramike i svega jedan primjerak sive reljefne helenističke keramike. Najraniji primjerci pronađene helenističke keramike datiraju u sredinu ili drugu polovinu 4. stoljeća prije Krista. To su nalazi crvenopremazane i Alto-Adriatico keramike, a vremenski, uz bok s njima, može stajati i jedan jako rani nalaz stope Gnathia skifosa. Tijekom 3. st. pr. Kr. prevladava Gnathia keramika, i to keramika kasne kanoške produkcije. Krajem 3. st. pr. Kr. dolazi do pojave sivopremazane keramike i ona je ta koja je najviše zastupljena u posljednja dva stoljeća prije Krista. Uz nekoliko potencijalnih primjeraka istočnojadranske provenijencije, keramika s Aserije uglavnom potječe iz južnoitalskih radionica Kanuzija, Taranta i drugih. Krajem 1. st. pr. Kr. dolazi do novih strujanja na tim prostorima, pa je i importirana keramika drukčija. Aserija tada postaje dio rimskog svijeta, a na gradinu pristiže *terra sigilata* (također opeke rimskih radionica i dr.), što je vidljivo prema materijalu upravo iz sonde 1.¹⁰²

⁹⁸ BRUSIĆ, Z., 1999., 8.

⁹⁹ PEROVIĆ, Š., 2012., 209-238.

¹⁰⁰ Pogledaj na stranicama 7 i 8 u ovom radu.

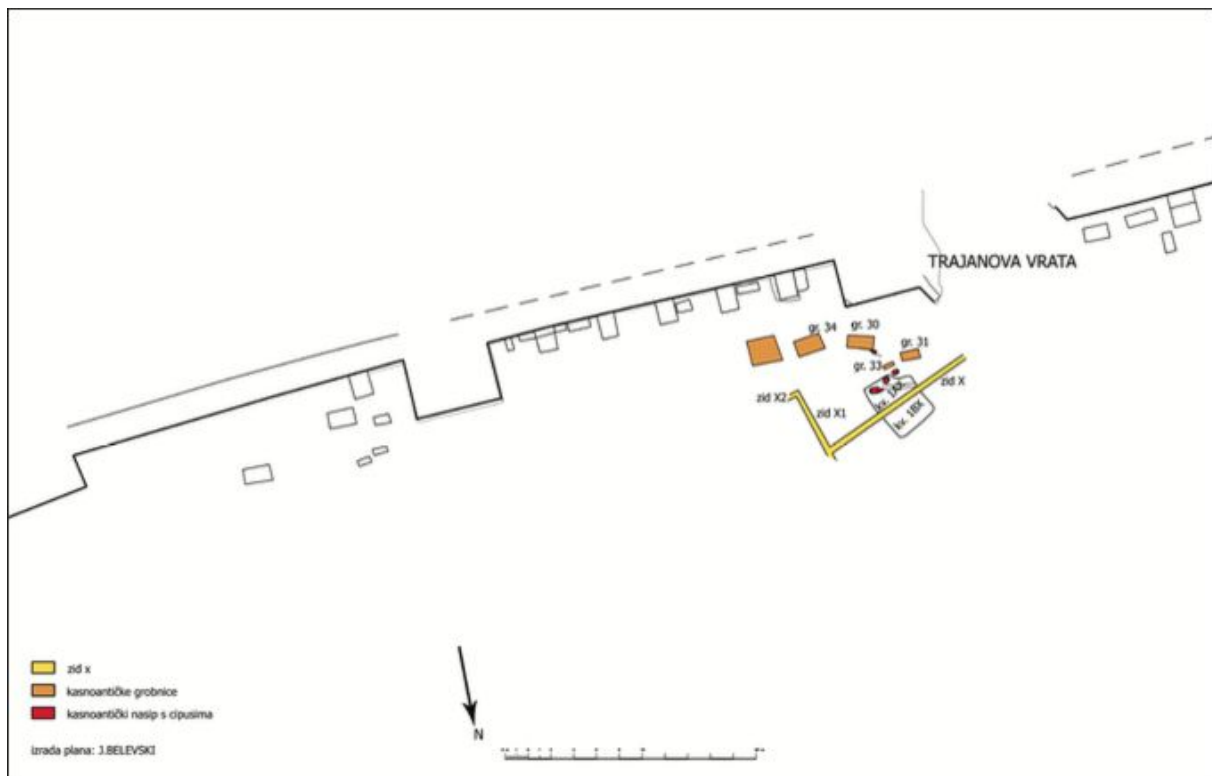
¹⁰¹ BORZIĆ, I., ETEROVIĆ BORZIĆ A., 2015., 14-25.

¹⁰² BORZIĆ, I., ETEROVIĆ BORZIĆ, A., 2015., 11-88.

Slika 1. Pogled na Aseriju sa sjevera i prikaz prostora s kojeg potječe materijal iz ovog rada. (BORZIĆ, I., ETEROVIĆ BORZIĆ A., 2015., 15.)

Helenistička keramika iz Sektora 2 bit će kataloški prikazana, a u zasebnim poglavljima o svakoj od helenističkih vrsta iznijet će se kratak pregled razvoja keramičke vrste, zastupljenost na lokalitetima u južnoj Liburniji s prikazom lokaliteta na kartama, dok će se nalazi s Aserije detaljno opisati u posebnim potpoglavljima.

Slika 2. Crtež arheoloških struktura na prostoru Sektora 2. (BORZIĆ, I., ETEROVIĆ BORZIĆ, A., 2015., 25.)

Cilj je rada iznijeti podatke o helenističkoj keramici s Aserije jer ona do sada još nigdje nije objavljena. Pronađeni ulomci jako su fragmentirani, nijedna posuda nije sačuvana niti je približno cijela. Iz tog razloga atribucija posuda određenom tipu u više je slučajeva nemoguća. Također, općenito je prostor južne Liburnije u kasno željezno doba slabo istražen, a još slabije objavljen, stoga je potraga za analogijama bila otežana. Usporedbe uglavnom nalazimo na srednjem Jadranu te ponešto u južnoj Italiji, odakle keramika s Aserije i dolazi. U zaključku će se donijeti rezimirani najbitniji podatci o helenističkoj keramici s Aserije – kakvi oblici se javljaju, koja vrsta prevladava, koja je vrsta zastupljena u kojem razdoblju, s kojih prostora potječe navedeni materijal i kojim je putevima mogao doći do Aserije.

5.1. Alto-Adriatico keramika

Davne 1935. godine S. Aurigemma izdvojio je keramiku tipa Alto-Adriatico, ili, kako se u našoj literaturi još naziva, gornjojadransku keramiku od crvenofiguralne, i to zahvaljujući nalazima s prapovijesne nekropole u Spini. Prvu detljaniju analizu iznijela je Bruna Felletti Maj u *La cronologia di Spinae la ceramica Alto-Adriatica, Studi Etrusci 14* iz 1940. godine i dala sintezu do tada poznatih nalazišta.¹⁰³

Danas poznajemo tri proizvodna središta te keramike – Spinu, Adriju i Numanu. Pretpostavlja se da je proizvodnja originalno započela u keramičarskim radionicama Numane odakle se izvozila po Picenumu. U Adriju su se importirali radovi iz Spine, pa je po njihovom uzoru započela lokalna produkcija.¹⁰⁴ Najviše primjeraka te keramičke vrste nađeno je u Spini i Adriji, nešto manje u Numani, sporadično se nalazi duž obje jadranske obale, ali sve u svemu nalazi su rijetki, stoga možemo zaključiti o slabom eksportu proizvoda.¹⁰⁵ Možda je razlog tomu što se krajem 4. stoljeća, grčkim posredstvom, na jadranskom tržištu pojavljuju “moderniji” tipovi keramike koji svojim izgledom oponašaju metalne predmete.

Prema Landolfiju, gornjojadranska keramika nastala je na crvenofiguralnoj. On ju je podijelio u četiri grupe: IA, IB, II i III. Grupe IA i IB su istovremene, datiraju se u drugu polovinu 4. stoljeća, no razlikuju se prema prikazu na njima. Na posudama grupe IA redovito se nalaze dionizijske scene, kao što su prikazi Satira i Menada, Erosa, scena borbi, banketa, itd., što je tradicija crvenofiguralnog slikarstva, dok IB keramiku odlikuju ženske glave ili biste u profilu okrenute nalijevo. Na njima se često javlja rijetki crvenkasti premaz. Na posudu grupe II smjestili su se obrisi ženskih glava oko kojih nema tamne pozadine, potez kista je letimčan, nema detalja u izvedbi, a idu od kraja 4. do početka 3. stoljeća pr. Kr. Tijekom prve polovine 3. stoljeća pr. Kr., u fazi III, proizvodi se keramika degradiranog ornamenta. Sada su prisutni geometrijski i vegetabilni motivi kao ukras.¹⁰⁶ Repertoar posuda je grčki, ali posude su zdepastije od grčkih.¹⁰⁷ Također je bitno napomenuti da su u Italiji posude tipa Alto-Adriatico nađene isključivo na nekropolama.¹⁰⁸

¹⁰³ KIRIGIN, B., 1986., 79-80.

¹⁰⁴ KIRIGIN, B., 2000., 35.

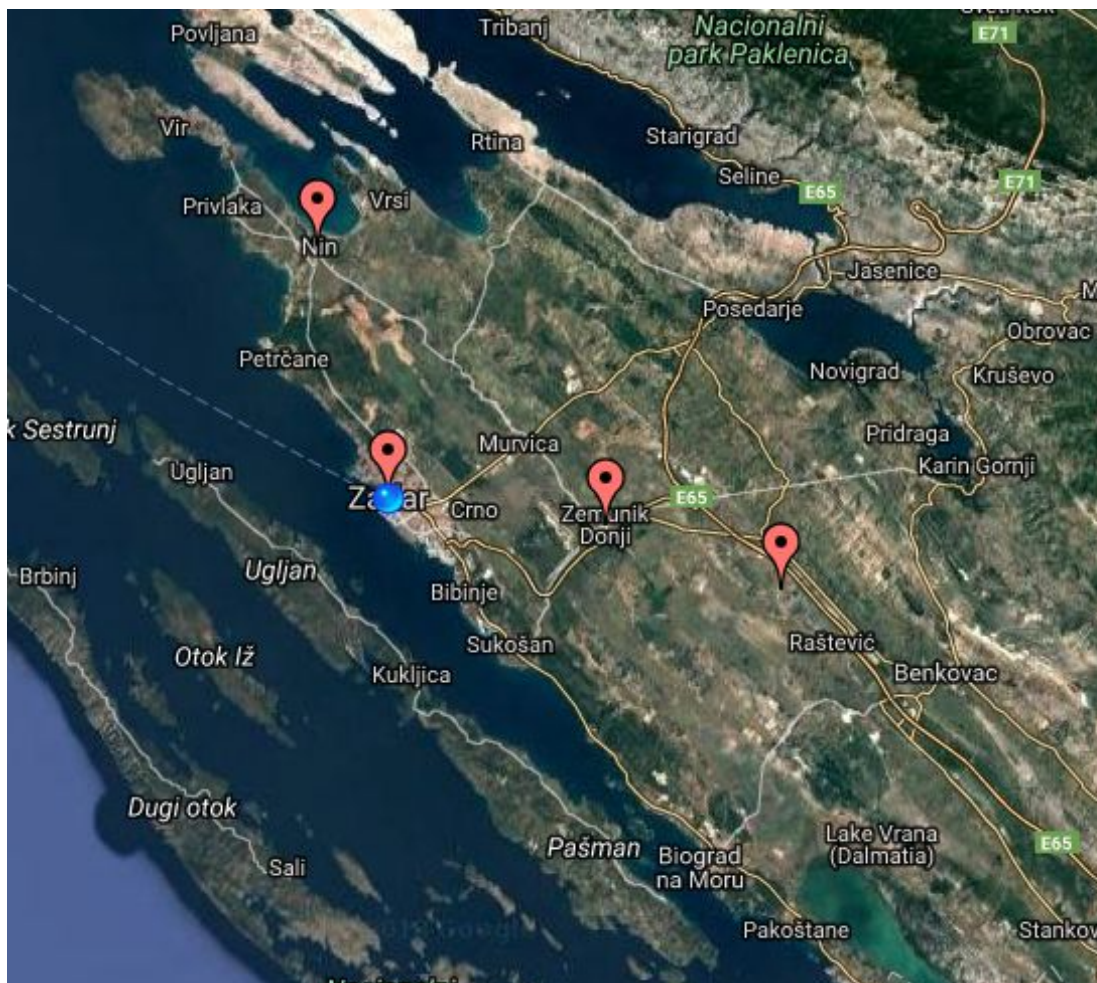
¹⁰⁵ KIRIGIN, B., 1986., 81.

¹⁰⁶ KIRIGIN, B., 2000., 135-136., KIRIGIN, B., 1986., 83.

¹⁰⁷ KIRIGIN, B., 1986., 83.

¹⁰⁸ KIRIGIN, B., 2000., 136.

Na području južne Liburnije nađena je u Zadru i Ninu odakle nalazi nisu publicirani,¹⁰⁹ te Nadinu¹¹⁰ i Zemunik¹¹¹ (karta 1.). U Nadinu su pronađena dva ulomka skifosa u grobu 21 koji datiraju s kraja 4. st. pr. Kr.¹¹² Ulomci su na nalazištima prisutni pretežito u pojedinačnim primjerima, što nam svjedoči o tome kako se Alto-Adriatico keramika nikada nije uspjela probiti na tržište u onoj mjeri u kojoj su to napravile njoj istovremene keramičke vrste kao što su Gnathia i crnopremazana keramika.¹¹³

Karta 1. Distribucija Alto-Adriatico keramike u južnoj Liburniji

(<https://www.google.hr/maps/@44.0503121,15.4788181,10z?hl=hr>, 25.2.2018.)

¹⁰⁹ ŠEŠELJ, L., 2009., 41.

¹¹⁰ MATKOVIĆ, 2015., 237.

¹¹¹ BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016., 81.

¹¹² MATKOVIĆ, M., 2016., 10.

¹¹³ BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016., 81.

5.1.1.1. Alto-Adriatico keramika na Aseriji

Na Aseriji pronađen je samo jedan ulomak Alto-Adriatico keramike koji sa sigurnošću možemo pripisati toj vrsti te jedan za koji je atribucija nesigurna. Moguće je da ulomak (AA2 (?)) s crvenim premazom i spiralnim ukrasom pripada krajnjoj produkciji crvenofiguralnog posuda, što bi se smjestilo u 4. st. pr. Kr. Zbog veličine ulomka ne možemo ga preciznije atribuirati ni datirati. Ukras podsjeća na onaj kakav se javlja na kasnim crvenofiguralnim posudama s Visa, npr. na jednoj lekani i jednoj pelici s Martvila.¹¹⁴ Riječ je vjerojatno o najstarijem nalazu importirane helenističke vrste među materijalom u toj sondi. Nekolicina ulomaka crvenofiguralne keramike pronađena je u testnim sondama pred istočnim vratima.¹¹⁵ Drugi pronađeni ulomak Alto-Adriatico keramičke vrste odlikuje obojeni ukras u obliku spirale kakav je čest na posudama te vrste keramike i može se datirati najvjerojatnije u kraj 4. st. pr. Kr. (AA1). Taj je motiv standardna pojava među Alto-Adriatico materijalom s više lokaliteta. Ima ga na Hvaru,¹¹⁶ Visu,¹¹⁷ gradini Sutiliji kod Trogira¹¹⁸ i rtu Ploča kod Rogoznice.¹¹⁹ Fragmentiranost ulomaka ne dopušta dublje analize predmeta ili atribuciju određenom tipu posuda, jedino se nalazi mogu okvirno datirati u 4. stoljeće prije Krista, vjerojatno oko sredine prema kraju stoljeća, referirajući se na ukras u vidu spirala na posudama.

Iako malobrojni na Aseriji, nalazi Alto-Adriatico keramike općenito su rijetka pojava na istočnom Jadranu (možda zbog slabe istraženosti), što ide u prilog činjenici da je Aserija bila značajan centar u koji je dolazila najraznovrsnija roba ondašnjeg tržišta.

¹¹⁴ UGARKOVIĆ, M., 2015., 228-229.; 237-238.

¹¹⁵ O crvenofiguralnoj keramici s Aserije pisao je PEROVIĆ, Š., 2012. 209-238.

¹¹⁶ FAROS, 1996., 86.; 93.

¹¹⁷ KIRIGIN, B., 1986., 90.

¹¹⁸ KIRIGIN, B., 2010., 47.

¹¹⁹ ŠEŠELJ, L., 2009., 43-44.

KATALOG ALTO-ADRIATICO KERAMIKE S ASERIJE

AA1

Opis: ulomak tijela posude s obojenim crnim motivom spirale. U lijevom kutu vidi se dio linearnog ukrasa izvedenog svjetlijom bojom.

Tip: kantaros?

Provenijencija: Picenum

Atribucija: grupa II

Datiranje: kraj 4. st.

Analogije: Vis (Kirigin, B., 1986., 90, kat. br. 4); Sutulija kod Trogira (Kirigin, B., 2010., 47, sl. 11. a-d); Stari Grad na Hvaru (Pharos, 1996., 86, sl. 2.; 93, sl. 4.); rt Ploča (Šešelj, L., 2009., 43., sl. 2.; 44, sl. 3.)

AA2 (?)

Opis: ulomak tijela nepoznate posude. Ukas može odgovarati ranoj Alto-Adriatico ili kasnoj crvenofiguralnoj produkciji. Unutrašnjosti posude nije premazana.

Tip: ?

Provenijencija: Picenum

Datiranje: 4. st. pr. Kr.

Analogije: ukas stilizirane palmete kao na nekim posudama na Visu atribuirane kasnoj crvenopremazanoj keramici (npr. lekana kod Ugarković, M., 2015., 237-238.)

5.2. Gnathia keramika

Gnathia keramika dobila je ime po lokalitetu Fasano u današnjoj Egnaziji u Apuliji, kako ju je Minervini nazvao u svom članku iz 1846 godine.¹²⁰ Tamo su godine 1845. pronađeni prvi nalazi te vrste, no sama produkcija na tom mjestu nikada nije potvrđena. Nastala je u južnoitalskim radionicama crvenofiguralne keramike sredinom 4. stoljeća pr. Kr., s ishodištem u grčkoj koloniji Tarantu.¹²¹ Tehnika oslikavanja u načelu je jednaka crvenofiguralnom, dakle posuda se prvo peče, a zatim oslikava. No, tijekom četvrtog stoljeća prije Krista dolazi do novih kulturoloških strujanja diljem Mediterana. Stiže razdoblje koje nazivamo helenizam. Njegova je odlika intenzivno širenje trgovine. Između ostalog, povećalo se kolanje keramičkih predmeta. Samim tim crvenofiguralna keramika nije mogla zadovoljiti potrebe tržišta. Njezino oslikavanje bilo je minuciozno i izrada je zahtijevala više vremena. Stoga se Gnathia - keramika istog načina oslikavanja, ali s mnogo manje detalja - i pojavljuje u njezinim radionicama.¹²² Začetnicima stila smatraju se Slikar Konakide i Slikar vaze iz Compiegnea.¹²³ U početku se proizvode jednaki oblici posuda kao i među crvenofiguralnim repertoarom – krateri, pelike i oinohe¹²⁴ – a i prikazi su istovjetni onima na crvenofiguralnim vazama. Na objema se javlja sjenčanje i višestruki tonalitet, pa ih je teško razlikovati. Ipak, kako se proizvodnja povećavala, tako dolazi do redukcije ikonografije, više nema scena banketa, dionizijskih prikaza i sl., već tada dominiraju stilizirani biljni i geometrijski ukrasi. Također, na samom početku oslikavalo se samo jednom bojom da bi nakon nekog vremena došlo do uporabe polikromije, koja je koristila crvenu, žutu i bijelu boju za slikanje. Sve su to karakteristike prve faze prema tradicionalnoj periodizaciji koja je trajala otprilike od 360. do 330. godine pr. Kr. Nije dugo trebalo da se proizvodnja iz Taranta preseli u druge keramičarske radionice širom današnje južne Italije. Kanuzij i Metapont postaju jaki izvozni centri Gnathia keramike. Krajem 3. st. pr. Kr. sasvim nestaju krateri i lekiti, a javljaju se novi oblici – boce i ungentariji.¹²⁵ Imitacija te vrste posuda počela se pojavljivati diljem Apeninskog poluotoka, na Siciliji, pa i šire, na našoj obali također. Međutim, navedena

¹²⁰ MIŠE, M., 2010., 17.

¹²¹ ŠEŠELJ, L., 2009., 50.

¹²² MIŠE, M., 2013., 101.

¹²³ MIŠE, M., 2010., 42.

¹²⁴ MIŠE, M., 2010., 32.

¹²⁵ MIŠE, M., 2010., 32-33.

tradicionalna periodizacija danas ima sve manje pobornika. Kraj proizvodnje bio je stavljen u vrijeme pada Taranta 272. godine prije Krista. Već je Forti 1965. predložila pomicanje kraja proizvodnje na kraj 3. stoljeća pr. Kr., a danas to ide i dalje, tako što se predlaže kronologija od sredine 4. do 2. st. pr. Kr.¹²⁶

Na istočnom Jadranu Gnathia keramika javlja se još od rane faze, ali sve je češća od srednje faze koja datira u kraj 4. stoljeća pr. Kr., kada djeluju Dunedin, Sidewinter i Knudsen grupa, a ukras se ograničava samo na gornji dio posude. Pristurnost je osobita u kasnoj fazi, početkom 3. stoljeća prije Krista, koju odlikuje ukrašavanje kanelurama. Slikani motiv tada se nalazi samo pod obodom ili između kanelura. Najaktivnija je tada Aleksandrijska grupa koja je dobila ime po velikoj količini nalaza pronađenih u Aleksandriji, ali proizvodila se u Tarantu.¹²⁷ Osim Aleksandrijske grupe kod nas je jako česta daunijska Kasna kanuzijska grupa koju, kako smo već spomenuli, odlikuju kanelure, a osobito je česta njezina podgrupa RPR (*ribbed with palmett rosete*)¹²⁸, a najčešći oblik je skifos.¹²⁹

Proizvodnja kod nas potvrđena je jedino na Visu. Branko Kirigin izdvojio je četiri faze više Gnathia keramike. U prvu bi pripadale uvezena Gnathia srednje faze, u drugu i treću kasne faze, a u četvrtu Gnathia lokalne produkcije. Odlike su lokalne radionice oslikavanje bijelom bojom biljnih, životinjskih i geometrijskih motiva,¹³⁰ ojnohoe srcolikog tipa kakve se ne javljaju u Italiji, skifosi loptastog tijela, pelike s aplikama na ručkama koje se pojavljuju na atičkoj *west slope* keramici, a jednake, samo bez ukrasa, proizvode se u Issi u crnopremazanom i sivopremazanom stilu.¹³¹ Moglo bi se reći da je riječ o kombinaciji apulske Gnathia keramike i *west slope* atičkog stila.¹³² Lokalna proizvodnja dokazana je ne samo oblicima pronađenog keramičkog repertoara već i arheometrijskom analizom gline, a u prilog tezi o lokalnoj proizvodnji idu nalazi neuspjelih posuda s lokaliteta Martvilo i Vlaška Njiva.

¹²⁶ ŠEŠELJ, L., 2009., 52.

¹²⁷ ŠEŠELJ, L., 2009., 50-52.

¹²⁸ MIŠE, M., 2010., 108.

¹²⁹ MIŠE, M., 2012., 236.

¹³⁰ ŠEŠELJ, L., 2009., 55.

¹³¹ MIŠE, M., 2013., 123-124.

¹³² ŠEŠELJ, L., 2009., 55.

Gnathia keramika na istočnojadranskoj obali pronađena je na sedamdesetak nalazišta, a samo u Liburniji je ima na njih 26.¹³³ U južnoj Liburniji to su Starigrad, Radovin, Nin, Zadar, Nadin, Poljana na Ugljanu, Aserija, Jagodnja Donja, Trojan u Stabnju,¹³⁴ Cvijina gradina, Dragišić, Radučić, Velika Mrdakovica, Bribir i Murter¹³⁵ (karta 2.). Iz Zadra potječu vjerojatno najstariji ulomci Gnathia keramike općenito na istočnom Jadranu i čini se da pripadaju skifosima, no zbog fragmentiranosti ne mogu se točno atribuirati slikaru ili vremenu.¹³⁶ Za gradinu u Radovinu karakteristični su ulomci s horizontalno urezanim crtama između kojih se nalazio slikani ukras koji je zbog zuba vremena nestao s posuda.¹³⁷ Na Nadinu to je najzastupljenija vrsta prisutna u obliku kratera, skifosa, zdjela i čaša.¹³⁸ Uglavnom se radi o posudama za konzumiranje pića, i to vina, pa često nalazimo skifoidne kraterne koji služe miješanju vina i vode. Moramo primijetiti i da se pretežno pronalaze uokolo grobnih raka, a ne kao prilozima u samim grobnicama.¹³⁹ Također, dva su primjerka pronađena u Zemuniku, jedan ranijeg datiranja ako je suditi prema motivu grozda tipičnom za kasno 4. i rano 3. stoljeće prije Krista, a drugi jako kasni primjerak s degradiranom dekoracijom.¹⁴⁰ U Velikoj Mrdakovici ističu se primjerci Aleksandrijske grupe, a nađeno je i nešto ulomaka s kanelurama. Nažalost, nalazi za sada nisu objavljeni.¹⁴¹ S gradine u Dragišiću potječe duboka zdjela RPR podgrupe,¹⁴² te dva Gnathia ulomka iz groba 30, otkrivena prilikom istraživačke kampanje 2003. godine.¹⁴³ Na gradini u Murteru nađena su dva ulomka iz starijih istraživanja, na Molatu ulomci donjeg dijela dviju posuda s ravnim dnom.¹⁴⁴

¹³³ BATOVIĆ, Š., BATOVIĆ, A., 2013., 55 kažu da se nalazi na 25, no u međuvremenu još je otkrivena na gradini u Zemuniku.

¹³⁴ BATOVIĆ, 1971., 31, 46.

¹³⁵ BATOVIĆ, Š., BATOVIĆ, A., 2013., 173.

¹³⁶ MIŠE, M., 2010., 95.

¹³⁷ MIŠE, M., 2010., 98.

¹³⁸ BATOVIĆ, Š., BATOVIĆ, A., 2013., 55.

¹³⁹ MATKOVIĆ, M., 2013., 12-13.

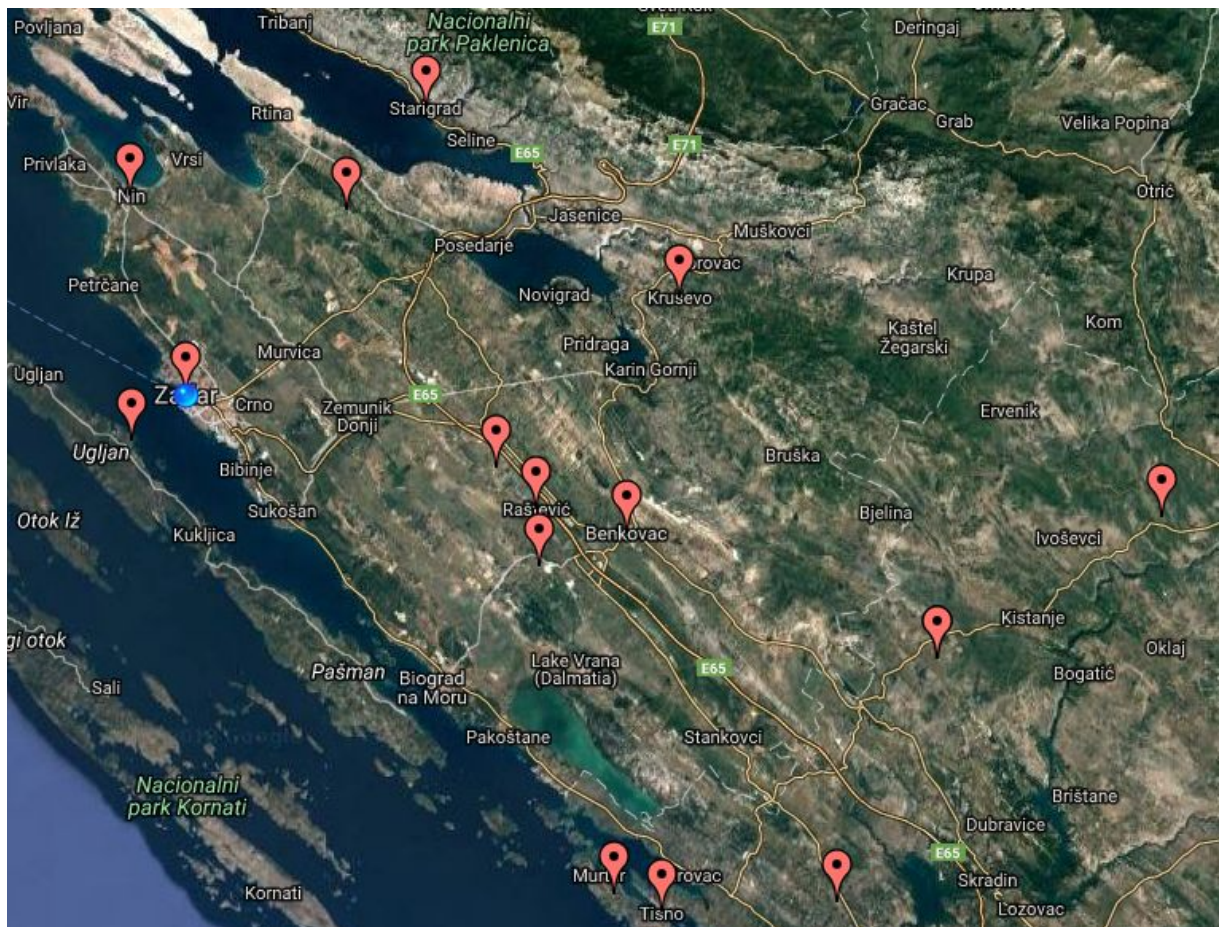
¹⁴⁰ BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016., 80.

¹⁴¹ MIŠE, M., 2010., 106.

¹⁴² BRUSIĆ, Z., 1999.-2000., 5.

¹⁴³ MATKOVIĆ, M., 2016., 13.

¹⁴⁴ BATOVIĆ, Š., 1973., 110.

Karta 2. Distribucija Gnathia keramike u južnoj Liburniji

(<https://www.google.hr/maps/@44.0503121,15.4788181,10z?hl=hr>, 25.2.2018.)

5.2.1.1. Gnathia keramika na Aseriji

Od helenističkih keramičkih vrsta pronađenih na Aseriji Gnathia keramika čini preko 75% nalaza.

Svi su ulomci izrazito fragmentirani, sačuvane su uglavnom stijenke posuda bez oboda, a prisutna su svega dva primjerka dna. Oba dna posuda, odnosno stope i donji dio posuda, pripadaju skifosima. Jedan od njih (GN1) je rani primjerak koji datiramo u 4. stoljeće pr. Kr. te je vjerojatno i jedan od ranijih, uz nalaze Alto-Adriatico keramike, helenističkih ulomaka pronađenih na Aseriji. Stariji primjerak cijeli je premazan, dok je njegov, za stoljeće mlađi, "kolega" ukrašen umakanjem posude u glazuru, stoga je dno ostalo nepremazano.

Gnathia skifosi jedni su od zastupljenijih tipova pronađenih posuda, što je pravilo na cijelom istočnom Jadranu. Na Aseriji javljaju se od 4. st. pr. Kr pa do kraja 3. odnosno početka 2. st. pr. Kr. Tijekom drugog stoljeća stare ere Gnathia posude nestaje sa scene, a javljaju se potpuno drugačije keramičke vrste kao i oblici o kojima će više riječi biti kasnije. Što se skifosa tiče, čini se da su svi kanuzijske provenijencije, od one najranije pa do kasne s kraja 3. st. pr. Kr. Dekoracija je u pravilu sačuvana u negativu (GN5-GN11), a od motiva se javljaju horizontalne linije u bijeloj, žutoj i crvenoj boji te motiv bršljanovog lista i nazubljene pile, svi karakteristični za kasno kanošku grupu.

Kantarosi, kao i skifosi, također svi pripadaju KKG grupi (GN12-GN15). Najraniji primjerci pripadaju vremenu s kraja 4. ili početka 3. st. pr. Kr. (GN14), dok se ulomci s kanelurama (GN13 i GN15) smještaju između sredine i kraja 3. st. pr. Kr. Dekoracija na jednom primjerku vrlo je dobro sačuvana, a prikazani su stilizirani motiv bršljana ispod kojeg se nalaze horizontalne linije izvedene bijelom i crvenom bojom, dok donji dio posude čine nepravilni žljebovi (GN13). Na ostalim primjercima obojeni ukras sačuvan je u negativu (GN12, GN14), a od jedne posude sačuvan je samo dio s kanelurama (GN15), što ne može mnogo reći o dekoraciji, no zasigurno znamo da se radi o kasnoj produkciji.

Pronađen je jedan krater stijenki debljine 0,7 mm (GN23). Nažalost, sačuvan je samo mali dio posude koji nam ne govori mnogo o njegovoj provenijenciji. Na ulomku je vidljiv ukras motiva grozda i nekoliko linija. Nasreću, skifoidni krateri (GN16 i GN24) ipak nam daju malo više informacija. Skifoidni krater pod brojem GN16 u katalogu nalaza uopće je najbolje sačuvan primjerak helenističke keramike na Aseriji. Od posude preostala su tri ulomka od kojih se dva spajaju. Ispod oboda sačuvan je ukras motiva stilizirane vitice bršljana na kojoj se listići nižu u dvije horizontalne linije. Linije čine dekoraciju na ostatku posude. Ona pripada KKG grupi i datira se u kraj 4. ili početak 3. st. pr. Kr. Drugi skifoidni krater (GN24) spada u Aleksandrijsku grupu čija je proizvodnja smještena u Tarasu. Jedan je od malobrojnih primjeraka te produkcije na Aseriji, stoga vrijedi opisati dekoraciju posude. Sačuvan je sasvim mali ulomak na kojem se nalaze duboko žlijebljene nepravilne vertikalne linije s gornje strane omeđene jednom, isto tako, užlijebljenom crtom. Najsličniju analogiju pronalazimo u Nadinu.¹⁴⁵ Nađen je i fragment bikoničnog kratera kojem je sačuvan bikonični prijelaz na truhu posude (GN25). Atribuirana se KKG grupi, a datira u 3. st. pr. Kr.

¹⁴⁵ MATKOVIĆ, M., 2015., 176.

Samo je jedan ulomak ojnohoe ili pelike s Aserije, a i taj je jedan ulomak upitan (GN20). Bilo kako bilo, istu funkciju posude imali su vrčići kakvih je pronađeno četiri. Dva od njih pripadaju kanuzijskoj produkciji, sačuvan im je samo obod, a na njemu se nalaze linije sačuvane u negativu (GN18 i GN19). Treći primjerak vrčića možda je i najzanimljiviji nalaz među svim materijalom (GN17). Ne ide u prilog statistici, jako je rani primjerak i neuobičajenog podrijetla za ove prostore. Vrčić je promjera oboda 7 cm, a osim dvije linije na obodu, ispod njega ima viticu koja obavija posudu formiranu od nanizanih slova S. Analogije za takav ukras na našem području nije bilo moguće pronaći. Taj ukras na posudi Green je atribuirao Manganello grupi etruske provenijencije. Ne samo da ukras odgovara proizvodima te grupe nego je i crveni premaz posude karakterističan za etrusku proizvodnju.¹⁴⁶ Datira se u kraj 4. st. pr. Kr.

Uz skifose, zdjele su najbrojniji oblik posuda Gnathia vrste na Aseriji. Kasnije ćemo vidjeti da se velike, otvorene forme javljaju i na drugim vrstama keramike. Ponovno, zdjele uglavnom pripadaju KKG grupi, i to njih nekoliko – jedna (GN26) i jedna (GN29) kasnijoj. Osim njih, koje se sve odlikuju linearnim motivima uglavnom sačuvanim u negativu, dvije posude imaju nešto zanimljiviji motiv. Riječ je o naslikanim viticama, odnosno o dvije vitice koje na gornjem dijelu posude vise s horizontalne linije. Takav ukras nalazi se i na dvije zdjele na nekropoli u Nadinu, no Matković u svom diplomskom radu ne donosi pripadnost određenoj grupi ili podrijetlu.¹⁴⁷ Na jednoj od njih uz vitice nalazi se naslikan žir (GN21). Možda se i ne radi o zdjeli, nego o olpi/ojnohi. Takav motiv javlja se na jednoj ojnohoi na Visu, a Miše ju je atribuirala Aleksandrijskoj grupi. Zbog rijetkosti motiva suzdržala bih se od točne atribucije, no može biti da pripada ili KKG ili Aleksandrijskoj grupi. Mislim da se datiranje svakako može staviti barem okvirno u 3. st. pr. Kr. Jednake vitice javljaju se i na manjem ulomku jedne veoma slične posude i po dekoraciji i po boji premaza (GN27).

U Sektoru 2 pronađena su i najmanje dva ulomka lončića (GN30, GN34), a oba pripadaju ranoj KKG grupi.

Specifičan je maleni ulomak tanjura koji od ukrasa ima samo jednu crvenu liniju i prema tome ga vjerojatno možemo svrstati u rad KKG grupe, no vrijedan je jer je takvih nalaza općenito malo na našoj strani Jadrana. Da je bio itekako vrijedan, vidi se iz činjenice da ima rupicu koja je rezultat popravljavanja posude. Naime, posude su se u ono doba

¹⁴⁶ GREEN, J., 2003., 102.

¹⁴⁷ MATKOVIĆ, M., 2015., 81.

popravljalje tako da bi se s obje strane loma probila po rupica kroz koje bi se potom provukao konopčić koji bi natrag slijepio posudu.¹⁴⁸

Dakle, od svih helenističkih keramičkih vrsta na Aseriji prevladava Gnathia keramika. Najčešći tip posuda čine skifosi što je uobičajeno i na drugim istočnojadranskim lokalitetima. Ipak, osim skifosa, ostale posude ne odgovaraju repertoaru s drugih nalazišta. Ondje gotovo da nema pelika, ojnohoa i sličnih posuda. Dominiraju velike posude poput kratera ili pak zdjela. Materijal ne odgovara ni onom s najbližeg istovremenog nalazišta – Nadina. Može biti da je tako zbog toga što je riječ o naseobinskom kontekstu kakav je istražen jedino dijelom na Resniku i Visu, a većina poznatog Gnathia materijala dolazi iz nekropola.

KATALOG GNATHIA KERAMIKE S ASERIJE

GN1

Opis: ulomak stope skifosa. Ulomak je obojen s unutarnje strane, a donja strana stope je neobojena.

Tip: skifos

Promjer stope: 4 cm

Datiranje: 4. st. pr. Kr.

¹⁴⁸ KALEBOTA, M., 2015., 56.

GN2

Opis: ulomak tijela posude s naslikanom valovnicom omeđenom bijelim crtama na crnoj podlozi. Iznutra obojen samo gornji dio posude, mali dio obojene unutrašnjosti sačuvan.

Tip: skifos?

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: kraj 4./početak 3. st.

Analogije: isti motiv samo u žutoj boji na Visu (Miše, M., 2010., 186., 20.)

GN3

Opis: mali ulomak tijela posude. Ukras u vidu nemarno izvedenih horizontalnih linija sačuvan u negativu.

Tip: skifos

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: sredina 3. st. pr. Kr.

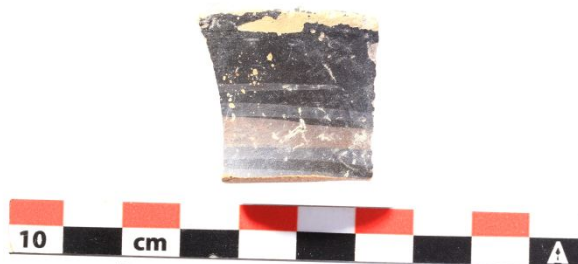
GN4

Opis: sačuvano dno posude i stopica skifosa. Obojeno umakanjem u glazuru, dno ostalo nepremazano. Unutrašnjost također nepremazana.

Tip: skifos

Promjer stope: 4 cm

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

GN5

Opis: Gnathia posuda kvalitetnog crnog premaza s obje strane posude, ukrašena nepravilnim bijelim linijama i jednom crvenom linijom na vratu posude.

Tip: skifos

Promjer: 8 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

Analogije: Vis (Miše, M., 2010., 218.)

GN6

Opis: obod posude s bijelim linijama i jednom crvenom linijom. Posuda iznutra premazana kvalitetnim crnim premazom.

Tip: skifos

Promjer: 9 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni

GN7

Opis: ulomak tijela posude ispod vrata s ukrasom u vidu valova ispod kojih se nalaze bijela, crvena i zatim dvije bijele horizontalne linije. S unutarnje strane glaziran samo gornji dio posude.

Tip: skifos

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. kr.

Analogije: Vis (Miše, M., 2010., 220.)

GN8

Opis: dva ulomka iste posude koji se ne spajaju. Tamni premaz s obje strane. Motivi bijelih i jedne crvene linije na obodu. Ukras otpao s posude.

Tip: skifos

Promjer: 10 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

GN9

Opis: vegetabilni ukras sačuvan u negativu. Ispod njega se, također u negativu, nalaze horizontalne linije.

Tip: skifos

Proveijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

Analogije: identičan ukras na skifosu s Visa (Miše, M., 2010., 2016.)

GN10

Opis: u negativu sačuvan linearni i vegetablinski ukras.

Tip: skifos

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni

GN11

Opis: obod skifosa ukrašen horizontalnim bijelim i crvenim linijama, premazan i s unutarne strane.

Tip: skifos

Promjer: 12 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

GN12

Opis: sačuvan samo mali dio oboda, s unutarnje strane samo je obod bio obojen. Ukas stiliziranog lista palme ispod oboda, a na tijelu naslikane vitice i horizontalne linije. Ukas je otpao.

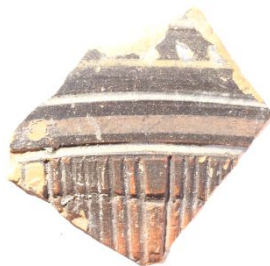
Tip: kantaros?

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

Analogije: kao GN9

GN13

Opis: na vrhu ulomka nalazi se krajnje stiliziran motiv palminih listova, ispod njega tri linije, a na samom dnu ulomka nalaze se užlijebljene horizontalne linije. Unutrašnjost premazana.

Posuda debljih stijenki.

Tip: kantaros

Atribucija: KKG

Datiranje: druga polovina 3. st. pr. Kr.

Analogije: ukras kao na pelici kod Čargo, B., 2008., 115., br. 14., i oinohoji kod Miše, M., 2010., 191., 26.

GN14

Opis: dva ulomka posude koji se spajaju. Ukras valovnice između bijelih horizontalnih linija. Samo gornji dio posude premazan s unutarnje strane.

Tip: skifos/kantaros?

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: rana KKG

Datiranje: kraj 4. početak 3. st. pr. Kr.

Analogije: isto kao GN2

GN15

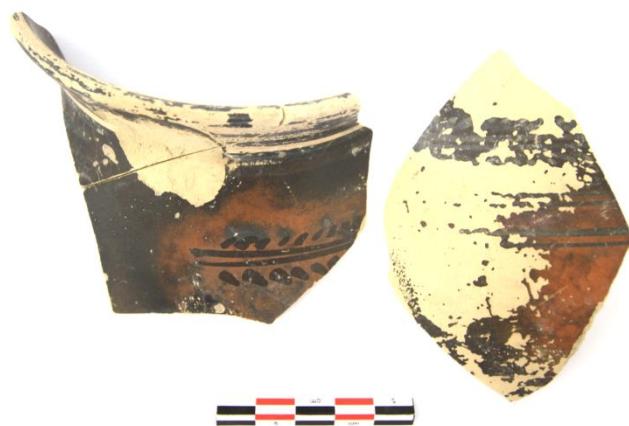
Opis: ulomak donjeg dijela posude ukrašen nepravilnim dubokim žljebovima. Unutarnja strana nije premazana.

Tip: skifos/kantaros?

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: druga polovina 3. st. pr. Kr.

GN16

Opis: dva fragmeta iste posude koji se ne spajaju. Premaz na unutarnjoj strani samo na gornjem dijelu posude. Obod izvijen prema van. Na obodu ukras bijelim linijama s kojih je otpala boja, a na tijelu posude stilizirani motiv palmine grane s dvije linije između listića i horizontalnih linija.

Tip: skifoidni krater

Promjer: 12 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: kraj 4. i početak 3. st. st. pr. Kr.

GN17

Opis: posuda zaobljenog tijela s crvenim premazom i crnim ukrasom u negativu. Naslikane su dvije tanje linije na obodu i dvije deblje na početku tijela posude. Ispod njih nalazi se ukras u obliku obrnutog slova S u nizu. Iznutra je premazan samo obod, od vrata posude na dolje premaz se gubi, vide se mjestimični tragovi cijedenja boje.

Tip: vrčić

Promjer: 7 cm

Provenijencija: Etrurija

Atribucija: Manganello grupa

Datiranje: kraj 4. st. pr. Kr.

Analogije: oblik kao u Gravini (929.b., Small, M., 1992., 126.), ukras identičan kao na etrušćanskom skifosu Manganello grupe (42. a-b, Green, J., 2003., 102).

GN18

Opis: sačuvan obod i početak tijela posude. Na vratu ukras koji čine tri bijele i jedna crvena linija. Kvalitetan premaz s obje strane posude.

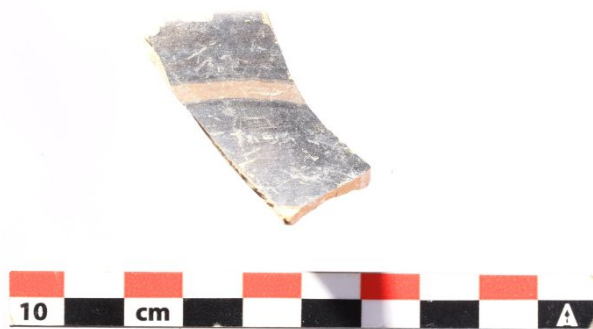
Tip: vrčić

Promjer: 9 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

GN19

Opis: posuda izrazito izvijenog oboda. Obod ukrašen linijama. Ispod vrata posude nazire se motiv bršljana. S unutarnje strane premazan samo gornji dio posude.

Tip: vrčić

Promjer: 14 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

Analogije: Trogir (Kalebota, M., 2015., 83.), rt Ploča (Šešelj, L., 2009., 68.)

GN20

Opis: ulomak tijela oinohoe, pregib ka zaobljenom donjem dijelu posude i početak ručke, zaobljeni dio tijela ukrašen širokim kanelurama iznad kojih se nalaze tanka bijela i deblja žuta linija.

Tip: oinohoa/pelika

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: druga polovina 3. st. pr. Kr.

GN21

Opis: ukras sačuvan u negativu, prikazuje lišće koje okomito visi s horizontalne trake, a pored toga vitice sa žirom. Nepremazana unutrašnjost posude.

Tip: olpa?

Atribucija: KKG/Aleksandrijska grupa (?)

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

Analogije: motivi vitica i žira kao na primjercima posuđa iz Leccea (Bernardini, M., 1961., 16.); ukras lišća koje visi s horizontalne linije na vratu ejnohoe s Visa koja pripada Aleksandrijskoj grupi (Miše, M., 194., 2010.); isti ukras na posudama iz Nadina (Matković, M., 2015.; Batović, A., Batović, Š., 2013., 29.)

GN22

Opis: sačuvan ulomak tanjura Gnathia vrste ukrašen crvenom linijom na rubu. Glazura s obje strane posude. S vanjske strane žlijeb na obodu. Rupica na ulomku sugerira popravljanje posude.

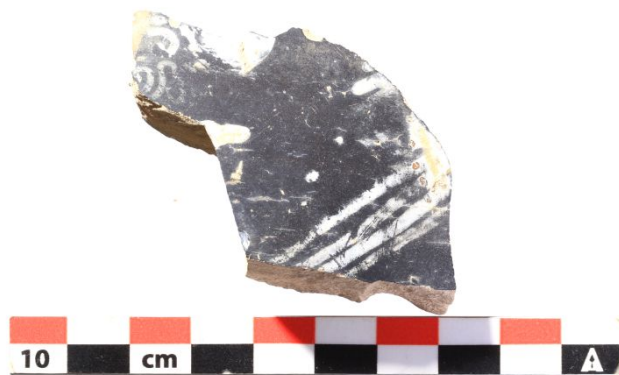
Tip: tanjur

Promjer: 18 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

GN23

Opis: masivan ulomak jako debelih stijenki. Crni premaz s unutarnje strane visoke kakvoće. U krajnjem lijevom gornjem kutu stilizirani grozdovi, u donjem desnom kutu naslikane bijele linije.

Tip: krater

Datiranje: 4. st. pr. Kr. (?)

GN24

Opis: ulomak tijela posude ukrašene dubokim urezivanjem donjeg dijela horizontalnim

linijama iznad kojih se nalaze dvije urezane vertikalne linije; urezi su napravljeni nemarno. Unutrašnjost posude kvalitetno premazana. Posuda debelih stijenki.

Tip: skifoidni krater (?)

Atribucija: Aleksandrijska grupa

Provenijencija: Taras

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

Analogije: ukras kao na ojnohoi (kod Miše, M., 2010., 179., 11.); Nadin (Matković, M., 2015.)

GN25

Opis: ulomak tijela vrčića ili možda takozvanog kiatosa. Ukras je u obliku nazubljene pile i linija izvedenih u bijeloj i crvenoj boji. Premazana i unutrašnjost posude.

Tip: vrčić

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

GN26

Opis: dva ulomka posude koji se spajaju. Posuda premazana s unutrašnje i vanjske strane, ukrašena stiliziranim motivom bršljana u bijeloj boji. Na vrhu vidljiv dio crvene linije.

Tip: zdjela

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

GN27

Opis: ulomak Gnathia zdjele (?) sa slikanim ukrasom s kojeg je otpala boja. Posuda s unutrašnje strane premazana samo na gornjem dijelu. Vidljivi ostatci cijedenja boje.

Tip: zdjela (?)

Atribucija: KKG/Aleksandrijska grupa (?)

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

Analogije: isto kao GN21; sličan motiv kod Redavid, 116.

GN28

Opis: dva ulomka iste posude. Kvalitetan premaz s obje strane. Ukras se sastoji od više bijelih i jedne crvene horizontalne linije, sačuvan je u negativu.

Tip: zdjela?

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: 3. st. pr. Kr.

GN29

Opis: dva ulomka Gnathia keramike koja se spajaju. Slikani ukras u vidu jedne crvene i više bijelih horizontalnih linija. Bijela boja otpala je s posude. Kvalitetan premaz s unutarnje strane. Blijedonarančasta faktura iznimne čvrstoće s vidljivim sivkastim finim primjesama.

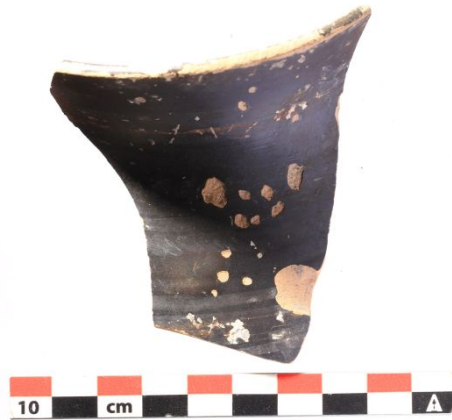
Tip: zdjela

Promjer: 18 cm

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: druga polovina 3. st. pr. Kr.

GN30

Opis: posuda izrazito izvijenog oboda. Unutrašnjost glazirana samo na gornjem dijelu posude.

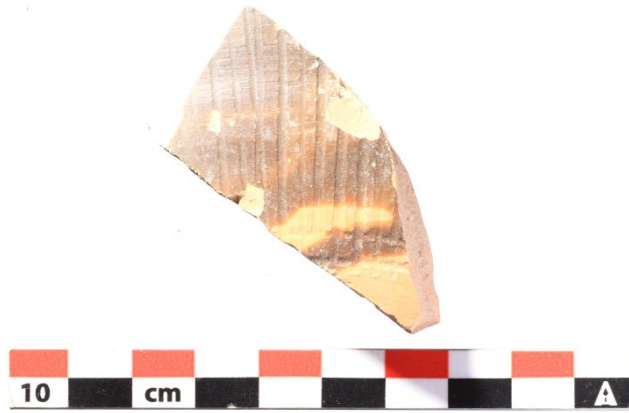
Otpao ukras bršljana između horizontalnih linija, vidljiv samo otisak pod određenim kutovima.

Tip: lončić

Promjer: 11 cm

Atribucija: KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

GN31

Opis: ulomak donjeg dijela posude izrazito debelih stijenki, ovalne forme (olpa, ojnohoa?) kvalitetno premazana s unutarnje strane. Fragment ukrašen plitkim urezima.

Tip: krater?

GN32

Opis: sačuvan dio početka crnopremazane bifidne ručke veće posude koja ima formu tzv. Heraklovog čvora.

Tip: krater?

GN33

Opis: ručkica u obliku Heraklovog čvora. Smečkasto-crvenkasti premaz.

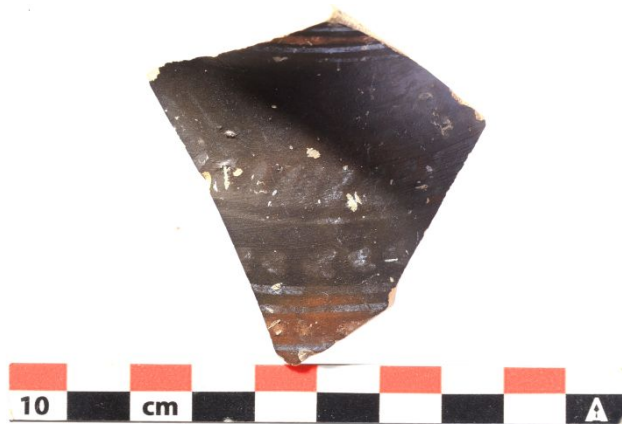
Tip: kantaros?

GN34

Opis: masivna trakasta crnopremazana ručka s naborom na sredini.

Tip: ojnohoa?

GN35

Opis: ulomak dijela oboda i gornjeg tijela lončića. Obod ukrašen bijelim linijama i jednom crvenom linijom, na tijelu se nalazi naslikani stilizirani motiv nazubljene pile bijelom bojom. S unutarnje strane posude obojen je samo obod, ostatak posude neobojen.

Tip: lončić

Provenijencija: Kanuzij

Atribucija: KKG

Datiranje: prva polovina 3. st. pr. Kr.

GN36

Opis: ulomak nekakve zdjele okomitih stijenki s obodom izvijenim prema gore. Kvalitetan crni premaz s obje strane posude. Otpao bijeli slikani ukras u vidu bijelih horizontalnih linija i bršljanove vitice.

Tip: zdjela?

Promjer: 19 cm

GN35

Opis: dno lonca debelih stijenki. Premaz s obje strane. Vidljiva jedna crvena linija na unutarnjoj strani posude.

5.3. Crnopremazana keramika

Kako samo ime govori, glavna je odlika te keramičke vrste crni premaz, identičan onom na crvenofiguralnoj, gornjojadranskoj i Gnathia keramici. To je premaz jednakog sastava gline kao sama posuda, samo razrijeđen i bolje pročišćen, koji se prije pečenja nanosi na posudu dok tijekom redukcijske faze pečenja (bez prisutnosti zraka) dobiva tamnu boju. U najidealnijem slučaju, riječ je o crnoj boji, ali nije svaka izrada bila savršena, pa tako imamo posude istog repertoara i ukrasa, no tamnocrvene, smeđe ili tamnosive boje. Posude se ukrašavaju urezivanjem i žigosanjem. Vjeruje se da je do njezine pojave došlo u 5. stoljeću pr. Kr. u južnoj Italiji radi imitacije metalnog posuđa, koje je u to doba bilo “moderno”, ali skupo i nepristupačno, a ta varijanta bila je jeftiniji odgovor na traženu robu. Kroz literaturu provlači se više naziva: *black gloss*, *black glaze*, *black slip*, *Glaznton film*, *vernice nera*, no s obzirom na to da se isti koriste i za raniju keramiku s crnim firnisom, možda je najbolje za

helenističku keramiku s prostora juga Italije služiti se imenom kampanska keramika.¹⁴⁹ Kampanskom keramikom prvi se ozbiljnije bavio Nino Lamboglia. Podijelio ju je u tri grupe: Kampanska A, B i C, i to prema boji i fakturi gline, ukrasu i obliku posuda. Kampanska A proizvodi se od kraja 3. do kraja 1. st. pr. Kr. u Kampaniji. Odlikuju je crvenkasta glina i sjajni crni premaz. Stijenke posuda u principu su deblje. Ukas čine utisnuti žigovi u obliku rozete, lista palme, ovalnih linija. Kampanska B javlja se u 2. i 1. stoljeću pr. Kr. u južnoj Italiji i Etruriji. Njezina glina je svijetla, ružičasta, svijetlonarančasta ili svijetlosmeđa. Na dnu tih posuda nalaze se dvostruki krugovi, a jedan je krug na središtu, što je karakterističan ukras te dobar indikator za prepoznavanje. Uz njih, posuđe se ukrašava ruletiranim krugovima i malim pečatima. Kampanska C keramika je sive boje gline s crnim česticama koja se proizvodila isključivo na prostoru Sirakuze, ne uključujući nijednu drugu keramiku sive gline ili sivog premaza. Oblici te vrste su niski i uglati.¹⁵⁰ Tridesetak godina nakon Lamboglie, Jean Paul Morell iznio je svoju tipologiju kampanske keramike. On se bazirao isključivo na oblike posuda, vodeći se idejom kako se posuđe proizvodilo serijski, i to jednaki oblici na širokom prostoru, što bi značilo da je manja grupa ljudi držala proizvodnju u većem dijelu Rima.¹⁵¹ Osim u Kampaniji, crnoglazirana keramika proizvodila se i u današnjoj Apuliji. Nastala na tradiciji grčkog repertoara posuđa, posudila je i neka obilježja kampanske crnopremazane keramike. Njezinu distribuciju nije poremetilo ni rimsko osvajanje tog područja, pa se proizvodi sve do prijelaza era, kada iste radionice počinju izrađivati sigilatu. O njoj je najviše pisao Yntema.¹⁵²

Ne smijemo zaboraviti spomenuti keramiku koja se u literaturi naziva *semi-glazed ware*. U pitanju su posude premazane glazurom lošije kvalitete, a često se takva keramika glazira tako da se samo uroni u premaz pa jedan dio, najčešće stopa, ostane neglazirana.

Crnopremazana keramika pronađena je na preko 80 nalazišta na istočnom Jadranu, od čega ih je tridesetak u Liburniji.¹⁵³ To su Molat, Radovin, Nin, Zadar, Zemunik, Brgud, Nadin, Dragišić i Velika Mrdakovica na prostoru južne Liburnije¹⁵⁴ (karta 3.). U Ninu, između ostalog, imamo ulomak zdjelice karakteristične za apulsku proizvodnju s kraja 3. ili

¹⁴⁹ ŠEŠELJ, L., 2009., 71-73.

¹⁵⁰ ŠEŠELJ, L., 2009., 73-75.

¹⁵¹ ŠEŠELJ, L., 2009., 75-76.

¹⁵² ŠEŠELJ, L., 2009., 77-78.

¹⁵³ BATOVIĆ, Š., BATOVIĆ, A., 2013., 55.

¹⁵⁴ ŠEŠELJ, L., 2009., 79.

početka 2. st. pr. Kr. Na Zemuniku crnoplemazana keramika čini veći dio pronađene helenističke keramičke građe koja ide od rane produkcije s kraja 4. st. pr. Kr. pa sve do kasnih primjeraka iz 2. st. pr. Kr.¹⁵⁵ U Nadinu prevladavaju manji morfološki oblici kao što su skifosi, bikonični kantarosi i slični vrčići koji služe za piće.¹⁵⁶

Keramika zapadnog obronka (*west slope keramika*) ime je dobila po mjestu najranijeg nalazišta, a to je bila zapadna padina atenske akropole.¹⁵⁷ *West slope* keramika nastala je oko 300. g. pr. Kr.,¹⁵⁸ a koristila se do pred kraj stare ere.¹⁵⁹ Riječ je o podvrsti crnoplemazane keramike čiji ukras čine bijeli motivi oslikani prije pečenja, dok su detalji urezani. Uglavnom se javljaju šahovska polja, bršljan i vinova loza. Tipični repertoar čine kantarosi i male stolne amfore.¹⁶⁰

Na Jadranu su pronađene na Kopili, Palagruži, rtu Ploči i Zemuniku. Mali ulomak iz Zemunika zasigurno je donji dio kantarosa. Crnog je premaza s užlijebljenim kanelurama. Ukras bi lako mogao pripadati i Gnathia posudi, ali je pripisan *west slope* keramici zbog crvenkaste boje gline i crnog premaza koji ima gustoću specifičnu za proizvode atičkih radionica. Datira se u prvu polovinu 3. stoljeća prije Krista.¹⁶¹

¹⁵⁵ BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016., 82-83.

¹⁵⁶ MATKOVIĆ, M., 2016., 22.

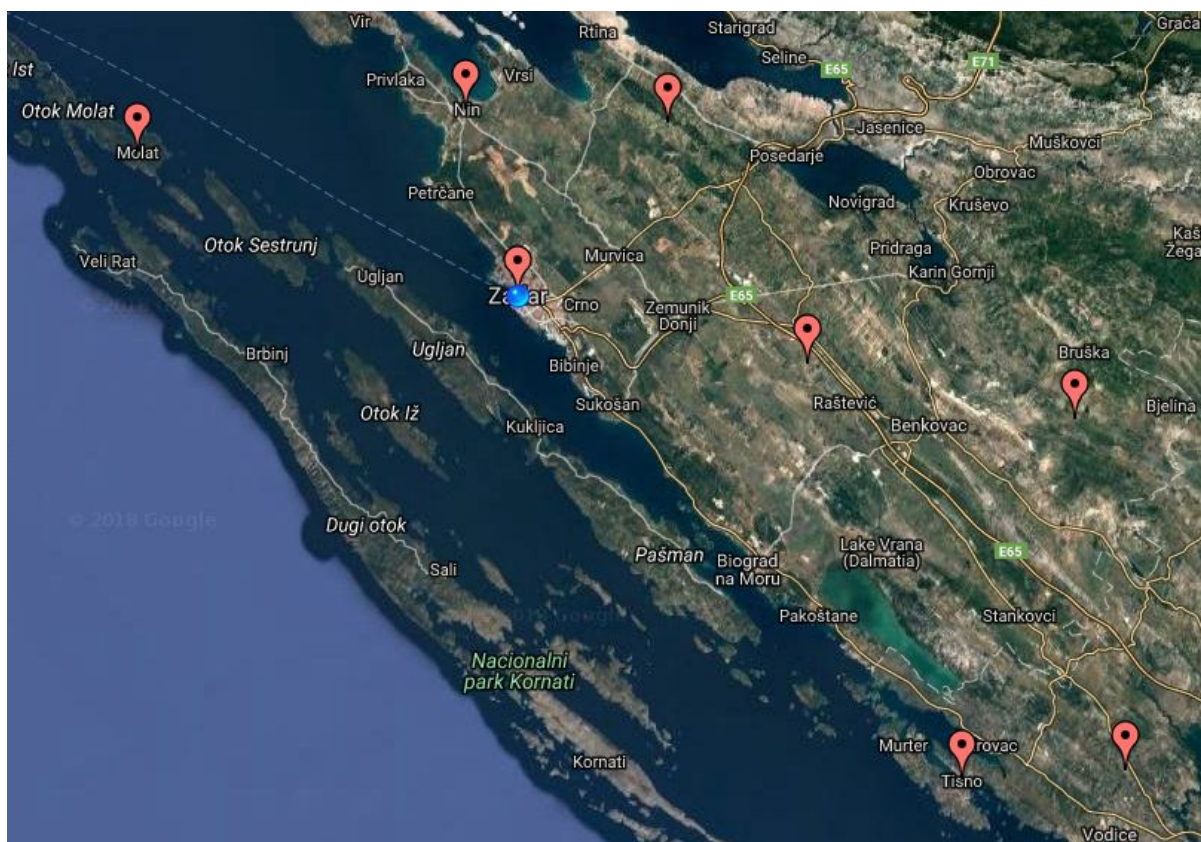
¹⁵⁷ MIŠE, M., 2010., 166.

¹⁵⁸ MIŠE, M., 2010., 22.

¹⁵⁹ MIŠE, M., 2010., 166.

¹⁶⁰ MIŠE, M., 2010., 166.

¹⁶¹ BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016., 81.

Karta 3. Distribucija crnoplemazane keramike u južnoj Liburniji

(<https://www.google.hr/maps/@44.0503121,15.4788181,10z?hl=hr>, 25.2.2018.)

5.3.1.1. Crnoplemazana keramika na Aseriji

Nakon Gnathia keramike sljedeća zastupljena keramička vrsta po broju pronađenih ulomaka je crnoplemazana keramika.

Od formi su prisutna dva atička skifosa (CP1 i CP2) koji su iznimno rani primjerci. Od jednog sačuvan je obod i početak ručkice (CP1), a od drugog relativno velik dio tijela, odnosno dva ulomka, s obodom (CP2).

Prevladavaju otvorene forme – zdjelice (CP4, CP5, CP7, CP8, CP9, CP12, CP14) i patere (CP6).

Sačuvana su i dva ulomka skifoidnog kratera (CP3 i CP10) te nekoliko ručkica (CP11, CP15, CP16) koje bi također mogle pripadati tom obliku.

Sudeći prema nalazima koji se daju datirati, crnoplemazana keramika na Aseriji je prisutna vremenski usporedo s Gnathia keramikom, no čini se da se možda javlja nešto prije nje, odnosno dominantnija je vrsta tijekom 4. st. pr. Kr. Najraniji nalazi sežu u drugu

polovinu 4. st. pr. Kr. ili početak 3. st. pr. Kr. (CP1, CP2, CP3, CP4), a pojavljuju se do prve polovine 2. st. pr. Kr. (CP5, CP7), kada je na tržištu, pa tako i na Aseriji, zamjenjuju “modernije” sive posude.

Produkcija koja se da prepoznati je kampanska (CP1, CP2, CP3, CP7) te možda apulska (CP4, CP5), no navedeno je pod velikim upitnikom.

Iako se crnopremazana keramika na Aseriji javlja više od ostalih helenističkih vrsta (osim Gnathia keramike), fragmentiranost nalaza ne dopušta dublje analize i raspravu. Iz kataloga je očito da su Aserijati preferirali otvorene forme. Uz njih, tu su i dva skifosa te jedan kantaros koji su činili standardni dio repertoara helenističkog stola.

KATALOG CRNOPREMAZANE KERAMIKE S ASERIJE

CP1

Opis: ulomak oboda i početka ručke crnopremazanog skifosa. Premaz s obje strane posude.

Tip: skifos

Promjer: 10 cm

Atribucija: atički skifos (Morrel 4373)

Datiranje: kraj 4. i prva polovina 3. st. pr. Kr.

CP2

Opis: dva ulomka crnopremazanog skifosa koji se spajaju. Na jednom od njih sačuvan je dio oboda. Premazani su s obje strane.

Tip: atički skifos

Promjer: 8 cm

Datiranje: kraj 4. i prva polovina 3. st. pr. Kr.

CP3

Opis: dio oboda i gornjeg dijela crnopremazanog kratera. Kvalitetan crni premaz s obje strane.

Tip: krater, Morel 4611b

Promjer unutarnjeg ruba oboda: 16 cm

Atribucija: centralna Italija (Kampanija?)

Datiranje: kraj 4. do kraja 3. st. pr. Kr.

CP4

Opis: obod crnoplemazane zdjelice. S unutarnje strane premaz loše sačuvan. Obod s vanjske strane profiliran plitkim žlijebom.

Tip: zdjelica (apulaska crnoplemazana s jednom ručkom, forma K14b?)

Promjer oboda: 10 cm

Datiranje: druga polovina 4. st. i početak 3. st. pr. Kr.

Analogije: sličan obod, vjerojatno isti oblik posude na Visu (CPK 46, Ugarković, M., 337.)

CP5

Opis: ulomak oboda crnoplemazane zdjele. Kvalitetan crni premaz s obje strane posude.

Tip: zdjela (apulaska crnoplemazana forma K03d?)

Promjer oboda: 25 cm

Datiranje: kraj 3. i prva polovina 2. st. pr. Kr.

CP6

Opis: sačuvan dio oboda crnopremazane patere. Jako kvalitetan premaz s obje strane. Vanjska strana ukrašena nizom plitkih kanelura.

Tip: patera, Morel 2174a (?)

Promjer: 30 cm

Provenijencija: Etrurija (?)

Datiranje: 3. st. (?)

CP7

Opis: sačuvan ulomak oboda zdjele povijen prema gore. Kvalitetan crni premaz s obje strane.

Tip: zdjelica

Promjer: 24 cm

Atribucija: kampanska A

Datiranje: 2. st. pr. Kr.

CP8

Opis: sačuvan mali ulomak oboda crnopremazane zdjelice tanjih stijenki, blago povijen prema gore. Premaz s obje strane posude.

Tip: zdjelica

Promjer: ne može se uzeti iz sačuvanog fragmenta

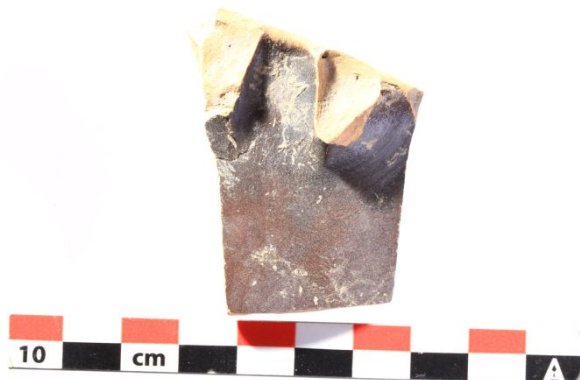

CP9

Opis: dva ulomka oboda crnopremazane zdjelice koji se spajaju. Na obodu vidljive dvije rupice nastale uslijed popravka oštećene posude. Crni premaz s obje strane posude, mjestimično crvenkast.

Tip: zdjelica

Promjer: 24 cm

CP10

Opis: sačuvan ulomak oboda i početka ručkice. Kvalitetan premaz s obje strane. Narančasta faktura posude, bez vidljivih primjesa, jako čvrsta.

Tip: skifoidni krater

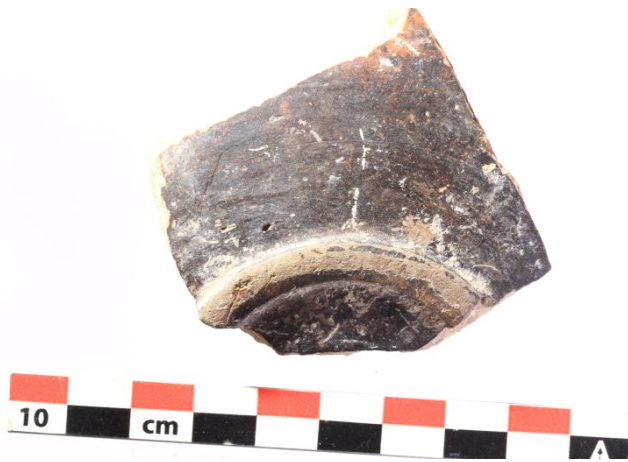
Promjer: 18 cm

CP11

Opis: masivna ručkica s mjestimično sačuvanim crnim premazom.

Tip: skifoidni krater

CP12

Opis: sačuvan ulomak dna posude debelih stijenki, iznutra mjestimično jako loše sačuvan crveni premaz.

Tip: zdjela, forma L16 (?)

Promjer stope: 6 cm

Datiranje: 3. ili 2. st. pr. Kr.(?)

CP13

Opis: fragment crnopremazanog trbuha posude.

Tip: bikonična piksida (?)

Atribucija: Visu (?)

Datiranje: zadnja trećina 2. (?)

Analogije: najbližije na Visu (Ugarković, M., 388.)

CP14

Opis: mali ulomak dna tanjura debelih stijenki dna. Premaz samo s unutarnje strane.

Tip: tanjur

Promjer stope: 4 cm

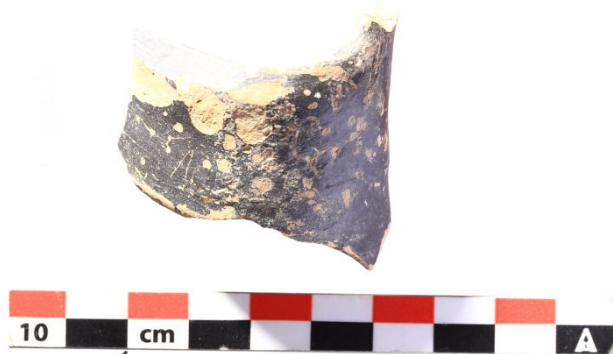
Analogije: slična forma na rtu Ploča (Šešelj, L., 2009., 81.)

CP15

Opis: drška ovalne forme, crnog premaza.

Tip: krater (?)

CP16

Opis: široka crnopremazana trakasta drška

Tip: krater (?)

5.4. Helenistička reljefna keramika

U 4. stoljeću prije Krista došlo je do novih kulturoloških strujanja širom Mediterana. U tom grotlu civilizacija, još otprije povezanima čak i na velikim udaljenostima, dolaskom helenizma veze su očvrsnule više nego ikad do tada pa su stvoreni svi preduvjeti za intenzivnu razmjenu dobara. Ne možemo sa sigurnošću reći što je dovelo do tako velike potražnje za luksuznim predmetima (ili tek njihovim kopijama), no ona je zasigurno rezultirala i njihovom širokom ponudom. Najbolji primjer toga vjerojatno je helenistička reljefna keramika. Pojavila se u Ateni u 3. st. pr. Kr. kao, po većini autora, kopija vrijednog i rijetkog metalnog posuđa. Iako to nije prva keramička vrsta koja se proizvodila u kalupu, zasigurno je takva izrada eksplodirala zahvaljujući upravo helenističkoj reljefnoj keramici. U kalupu se izrađivao tek ukrašeni dio posude, dok je ostatak izrađivan ručno, na lončarskom kolu. I sam kalup je zapravo glineni predmet ukrašen pečatima, slobodnom rukom ili kojim trećim predmetom. Brza izrada keramičkih posuda koju je omogućio kalup dovela je do serijske proizvodnje. Najčešći oblik bio je zdjela. U različitim radionicama javljali su se različiti ukrasi, no u principu dekoracija je mogla biti floralna ili figuralna. Najčešći floralni motivi bili su latice, akantove vitice, paprat, palmete, papirus itd. Figuralni motivi vezani su za Trojanski ili Odisejev ciklus, nerijetko se javljaju i scene iz Tezejevog ili Heraklovog života, ili je pak riječ o idiličnim prikazima koje ne možemo vezati striktno uz mitološke prikaze. Javlja se i nizanje likova bez narativnosti, npr. glave Meduze.¹⁶² Nije dugo trebalo da se iz Atene produkcija proširi i u druga produkcijska središta. Isprva se Megara smatrala ishodištem te keramike zbog velikog broja pronađenih ulomaka, no do danas proizvodnja u tom atičkom gradu nije potvrđena. Zbog toga se pronađeni predmeti u starijoj literaturi nazivaju megarskim zdjelama,¹⁶³ a u novija doba taj je termin zamijenjen nazivima helenistička reljefna ili helenistička reljefna keramika izrađena u kalupu. Jaka produkcija postojala je u Aleksandriji, trgovačkim središtima na obali Male Azije kao što su Efez, Milet i drugi, južnoj Italiji, pa i na našoj strani Jadrana.¹⁶⁴

¹⁶² BRUSIĆ, Z., 1999., 4-5.

¹⁶³ BRUSIĆ, Z., 1988., 19.

¹⁶⁴ ŠEŠELJ, L., 2009., 147-150.

Zdenko Brusić u članku iz 1980. godine prvi je put izdvojio liburnsku grupu helenističke reljefne keramike, i to prema najučestalijem obliku posude – krateru, za razliku od već spomenutih zdjela drugih provenijencija. Od 116 pronađenih posuda, koje su bile poznate 1988. godine, 94 su bili krateri.¹⁶⁵ Glina je u principu pročišćena, premazana tamnijim smeđim ili crvenkastosivim premazom. Dekoracija na posudama liburnske grupe maksimalno je stilizirana. Prije svega riječ je o vegetabilnom ukrasu podijeljenom u horizontalne zone. Javljaju se akantovo lišće, plamete, ovuli, girlande, bukraniji te hrastovo lišće i žirevi.¹⁶⁶

Općenito je helenistička reljefna keramika čest artefakt na nalazištima na istočnoj jadranskoj obali, a u južnoj Liburniji to su: Ljubač, Nin, Radovin, Zadar, Nadin, Podgrađe kod Benkovca, Dragišić, Velika Mrdakovica,¹⁶⁷ Čosina gradina u Jagodnji Gornjoj, Trojan u Jagodnji Donjoj, itd.¹⁶⁸ (karta 4.). Unatoč velikom broju nalaza keramike koju smo označili kao keramiku lokalne produkcije, na liburnskom području nije pronađena nijedna radionica. Njezino podrijetlo moramo tražiti u helenističkim centrima srednje Dalmacije, na Visu i Resniku. Na plaži Kolovare u Zadru, u blizini fontane, između ostalog nađen je kalup za izradu reljefnih posuda promjera oko 21 cm, visine 8 cm. Ukrasi s unutarnje strane kalupa su lotosovi listovi između kojih se nalaze rozete, a pri dnu smještene su valovnice u obliku polegnutog slova S. Motivi su u kalup utisnuti matricama. Do sada nije pronađena radionica helenističke keramike na prostoru današnjeg Zadra, dakle proizvodnja nije potvrđena. Međutim, identičan kalup poput tog s Kolovara pronađen je tijekom istraživanja na Resniku u Kaštel Štafiliću, i to zajedno s kraterima koji su izrađeni pomoću navedenog kalupa. Iako je kalup za izradu reljefne keramike pronađen u nejasnom kontekstu koji se ne može pobliže vremenski determinirati, svi elementi govore o dobu helenizma. S obzirom na to da je luka na Resniku za sada, sudeći po arheološkim nalazima, datirana u zadnja tri stoljeća stare ere, tom vremenu bismo trebali pripisati i taj nalaz.¹⁶⁹

Jonske zdjele su helenistička reljefna keramička vrsta maloazijske provenijencije. U radu su izdvojene po uzoru na doktorsku disertaciju Lucijane Šešelj kao podvrsta helenističke reljefne keramike. U starijoj literaturi smatralo se da potječu s Delosa jer je tamo pronađena

¹⁶⁵ BRUSIĆ, 1980., 30.

¹⁶⁶ BRUSIĆ, Z., 1988., 31.

¹⁶⁷ BRUSIĆ, Z., 1988., 28.

¹⁶⁸ BATOVIĆ, Š., 1990., 118.

¹⁶⁹ BRUSIĆ, Z., 1995., 55-59.

velika količina te keramike, no do danas nije utvrđena proizvodnja na tom prostoru. Zdenko Brusić 1999. godine izdvaja zdjele iz Delosa od atenske i korintske produkcije helenističke reljefne keramike.¹⁷⁰ Novija istraživanja dovela su do saznanja da su se proizvodile u gradovima, trgovačkim središtima, u Maloj Aziji od kraja 3. st. pr. Kr., zbog čega se i zovu jonske. Ipak, zasigurno je proizvodnja bila aktivna kako i u drugim dijelovima Grčke tako i širom Mediterana.¹⁷¹ Njihova je karakteristika jako široki obod posuda promjera između 11 i 18 centimetara, a boja gline ide od svijetlosive do crne ili od blijedoružičaste do smeđe. Premaz može biti i sivkast i crvenkast, mat ili sjajan, i u principu pokriva samo dio posude. Ukras čine krajnje stilizirani reljefni vegetabilni motivi zonalno podijeljeni.¹⁷² Proizvodile su se u kalupu, što je omogućilo serijsku proizvodnju koja je odgovarala potrebama vremena. Često se, bilo na dnu, bilo na tijelu posude, nalazio pečat majstora ili radionice odakle su potekle, pa možemo pratiti trgovinu njima.¹⁷³ Distribuirale su se i u najzapadnije krajeve Sredozemlja, a imamo ih i na našoj obali.

Na istočnom Jadranu nađene su zasad samo na središnjem dijelu obale, dakle na prostoru najjačeg grčkog djelovanja, na Palagruži, u Saloni, na Resniku, u moru ispred Čiova, na rtu Ploča, a u Liburniji samo na Murteru. U murterskom podmorju pronađene su dvije dobro očuvane jonske zdjele koje, nažalost, nisu objavljene, a čuvaju se u šibenskom muzeju.

174

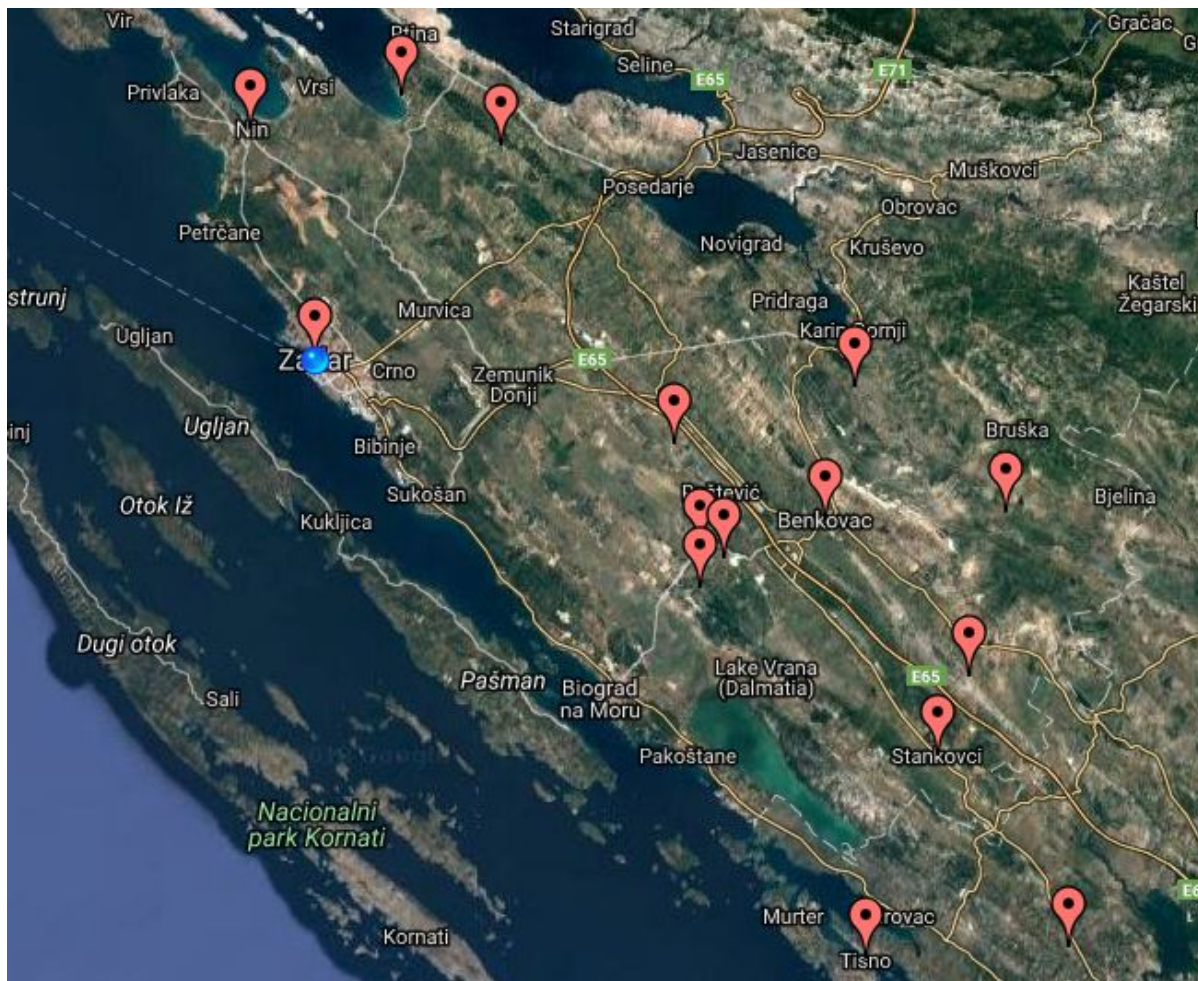
¹⁷⁰ BRUSIĆ, Z., 1999., 5.

¹⁷¹ ŠEŠELJ, L., 2009., 170.

¹⁷² BRUSIĆ, Z., 1999., 5.

¹⁷³ ŠEŠELJ, L., 2009., 148.

¹⁷⁴ ŠEŠELJ, L., 2009, 170-171.

Karta 4. Distribucija helenističke reljefne keramike u južnoj Liburniji

(<https://www.google.hr/maps/@44.0503121,15.4788181,10z?hl=hr>, 25.2.2018.)

5.4.1.1. Helenistička reljefna keramika na Aseriji

Na Aseriji je do sada pronađeno nekoliko ulomaka helenističke reljefne keramike. Svi poznati primjerci malih su dimenzija, a nigdje nije sačuvan obod, ručka ili dno posude. U svim slučajevima radi se o stijenkama posuda. Ne zna se točan položaj s kojeg potječu.¹⁷⁵ U Sektoru 2 pronađen je samo jedan ulomak helenističke reljefne keramike, što ne čudi s obzirom na to da se ona u pravilu nalazi u grobnim cjelinama, a u ovom se slučaju radi o suburbanom prostoru. Navedeni ulomak je fragmentaran, no možemo govoriti o helenističkoj zdjeli s reljefnim ukrasom (HR1). Na posudi su vidljive kanelure ispod oboda. Obod nije sačuvan, no oblik ulomka sugerira njegov početak iznad kanelura. Zbog forme i sive fature

¹⁷⁵ BRUSIĆ, Z., 1999., 37- 41; 43-44; 71-72.

pretpostavlja se lokalna, možda resnička, provenijencija posude. Datira se u 2. st. pr. Kr., što odgovara ostaloj sivopremazanoj keramici bez ukrasa o kojoj će biti govora u sljedećem poglavlju.

KATALOG HELENISTIČKE RELJEFNE KERAMIKE S ASERIJE

HR1

Opis: ulomak sivopremazane reljefne keramike koji ima vidljiv početak oboda. Kvalitetan premaz s obje strane, siva faktura posude. Dva reljefna žlijeba ispod vrata posude ispod kojih bi se trebao nalaziti reljefni ukras s motivima. On se osjeća pod prstom na dnu ulomka, no taj dio jako je loše očuvan.

Tip: zdjela

Datiranje: 2. st. pr. Kr.

Analogije: Aserija (Brusić, Z., 1999., 72.), Velika Mrdakovica, grob 1 (Brusić, Z., 1999., 74.), Nin (Brusić, Z., 1999., 75.), Stari Grad, Hvar (Brusić, Z., 1999., 77.), Resnik (Brusić, Z., 1999., 80.)

5.5. Sivopremazana keramika

Sivopremazana keramika svoje ishodište ima na istočnom Mediteranu. Helenistička sivopremazana keramika koja nas zanima proizvodila se od 2. st. pr. Kr. u radionicama južne Italije. Nastala je na tradiciji crnopremazane keramike s utjecajima egzotičnog sivog istočnomediteranskog posuđa.¹⁷⁶ Siva boja posude dobivala se redukcijским pečenjem. Princip je gotovo isti kao kod crnopremazane keramike, a jedina je razlika izostanak treće faze pečenja, odnosno oksidacijskog pečenja po drugi put.¹⁷⁷ Ukrašavala se tako da se umakala u glazuru od sive pročišćene gline, stoga ima vidljive tragove cijedenja premaza, a stopa je redovito neukrašena.¹⁷⁸ Proizvodile su se uglavnom otvorene forme, poput različitih zdjela i tanjura. Sivopremazana keramika najčešće je neukrašena, a u slučaju da ipak jest, radi se o urezivanju i ukrašavanju povlačenjem kotačića po nepečenoj posudi.¹⁷⁹ Najpoznatija inačica sivopremazane keramike već je navedena kao *Campania C*, ali proizvodnja je vjerojatno započela u apulskim radionicama. Giardino se bavila metapontskim, a Yntema apulskim izrađevinama sivopremazane vrste.¹⁸⁰ Ne zna se točan kraj njezine proizvodnje.¹⁸¹

U Liburniji nalazi su pronađeni na Gradini kod Dragišića,¹⁸² Nadinu i Zemuniku. U Zemuniku je pronađeno pet ulomaka različite fakture, što govori o različitim provenijencijama nalaza, a jedan bi mogao biti i lokalne, jadranske, proizvodnje.¹⁸³

¹⁷⁶ ŠEŠELJ, L., 2009., 108-110.

¹⁷⁷ MIŠE, M., 2010., 167.

¹⁷⁸ ŠEŠELJ, L., 2009., 110.

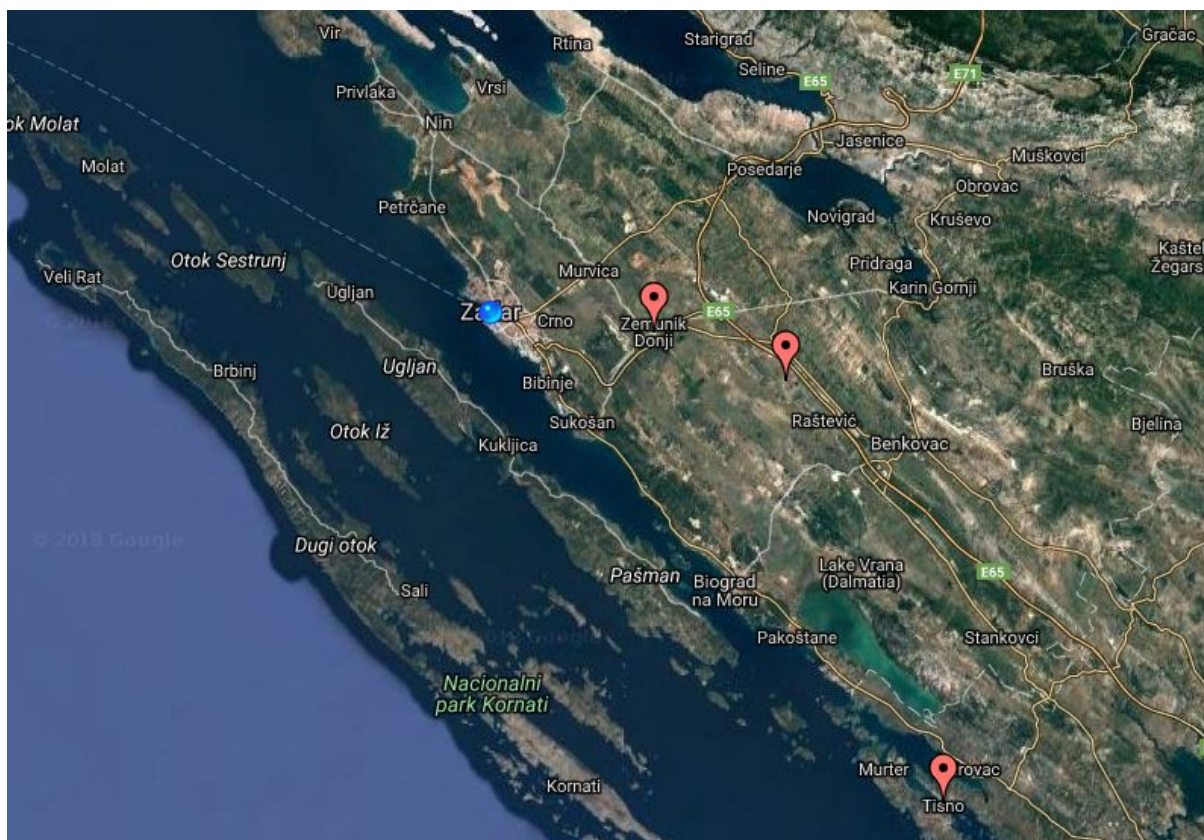
¹⁷⁹ MIŠE, M., 2010., 167.

¹⁸⁰ MIŠE, M., 2010., 176.

¹⁸¹ ŠEŠELJ, L., 2009., 108-110.

¹⁸² ŠEŠELJ, L., 2009., 110.

¹⁸³ BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016., 82-83.

Karta 5. Distribucija sivopremazane keramike u južnoj Liburniji

(<https://www.google.hr/maps/@44.0503121,15.4788181,10z?hl=hr>, 25.2.2018.)

5.5.1.1. Sivopremazana keramika na Aseriji

Na Aseriji je pronađeno dvadesetak ulomaka sivopremazane keramike. Osim dva kantarosa (SP1 i SP2), svi ostali nalazi pripadaju otvorenim formama kao što su zdjelice (SP3, SP5, SP6, SP7 i SP8) i patere (SP4). Sivopremazana keramika na Aseriju dolazi u drugoj polovini 2. st. pr. Kr., od kada datiraju najstariji pronađeni nalazi i nastavljaju se tijekom prve polovine 1. st. pr. Kr. Čini se da je produkcija italska, odnosno da nema posuda domaće provenijencije kao što je slučaj s jednim primjerkom sa Zemunika, no ne znači da na Aseriji neće biti naknadno otkrivenih proizvoda lokalnih radionica.

KATALOG SIVOPREMAZANE KERAMIKE S ASERIJE

SP1

Opis: sačuvan ulomak donjeg dijela i noge sivopremazanog kantarosa. Premaz s obje strane posude. Dno također premazano.

Tip: kantaros

Promjer stope: 3,75 cm

Atribucija: lokalna produkcija (?)

Datiranje: kraj 2. i početak 1. st. pr. Kr.

Analogije: Vis (Ugarković, M., 435.)

SP2

Opis: obod i dio dijela kantarosa. Loše očuvan premaz s unutarnje strane. Ukrašen plitkim žljebovima.

Tip: kantaros

Promjer: 9 cm

Datiranje: 2. st. pr. Kr. (?)

SP3

Opis: stopa i donji dio zdjelice bez premaza.

Tip: zdjelica

Promjer stope: 5 cm

SP4

Opis: niski vertikalni obod i početak tijela sivopremazane patere. Premaz s obje strane posude.

Tip: patera

Promjer: 15 cm

Datiranje: kraj 2. i početak 1. st. pr. Kr.

Analogije: rt Ploča (1 kod Šešelj, L., 2009., 111.)

SP5

Opis: mali ulomak sivopremazanog oboda. Premazan s obje strane.

Tip: zdjelica, Forma L33 (?)

Promjer: 13 cm

SP6

Opis: sačuvan je ulomak donjeg dijela tijela i stopice sivopremazane zdjelice. Unutrašnjost posude također je premazana.

Tip: zdjela

Promjer stope: 5 cm

Datiranje: 2. i 1. st. pr. Kr.

SP7

Opis: donji dio i profilirana stopa sivopremazane zdjelice. Kvalitetan premaz s obje strane.

Tip: zdjelica

Promjer stope: 4 cm

Datiranje: 2. st. pr. Kr.

SP8

Opis: ulomak tijela sivopremazane zdjele. Premaz s unutarnje i vanjske strane posude. Ukrašen u vidu tankih horizontalnih ureza.

Tip: zdjelica

Datiranje: 1. st. pr. Kr.

5.6. Bikonični kantarosi

Bikonični kantarosi tip su veoma rijetkih posuda na italskom poluotoku, a iznimno čest nalaz na srednjem istočnom Jadranu. Podrijetlo im još nije točno utvrđeno, no slične posude javljaju se u Korintu krajem 4. st. pr. Kr., kao i među ranom kampanskom crnopremazanom keramikom na više mjesta na Mediteranu, no ipak u nevelikom broju primjeraka. Bikonični kantarosi imaju bikonično tijelo, dvije ručkice okomito položene i specifičnu nogu prstenastog oblika s ispupčenjem na sredini, izrađenu u kalupu. Visoki su desetak centimetara. Te posude služile su za piće.¹⁸⁴ Datiraju se otprilike od 3. do 1. st. pr. Kr.¹⁸⁵ U pravilu imaju žlijebljeni ukras ispod oboda. U slučaju crnog premaza glazirana je cijela posuda, a kod prozirnog premaza donji dio često je neukrašen. Najviše primjeraka bikoničnih kantarosa pronađeno je prilikom istraživanja nekropola Apolonije i Dirahija, stoga se pretpostavlja proizvodnja na tom prostoru. Na našem području izrazita je koncentracija na srednjem Jadranu, osobito u luci na Resniku. Zbog značajnog broja ulomaka postoji indicija o produkciji na Resniku i na Visu, u već utvrđenim keramičarskim radionicama na tim mjestima.¹⁸⁶

U literaturi nema spomena bikoničnih kantarosa na području južne Liburnije, osim na gradini Sveta Trojica.¹⁸⁷

5.6.1.1. Bikonični kantarosi na Aseriji

Od 1998. godine ispred zapadnih bedema Aserije pronađena su četiri ulomka bikoničnih kantarosa. S obzirom na to da se u literaturi koja se tiče južnoliburnskog prostora praktički ne spominju, i ta četiri nalaza jako su vrijedna. Izrazito su fragmentirani, kao i nalazi drugih keramičkih vrsta na Aseriji. Najbolje sačuvan nalaz od svih sastoji se od tri ulomka koja se spajaju (BK1), pa je moguće približno odrediti visinu posude od desetak centimetara te širinu oboda od 6,5 cm. I drugi ulomci imaju približno jednaku širinu oboda (+/- 0,5 cm). Nažalost, nije sačuvana nijedna stopa, a samo jedan ulomak ima početak ručke (BK4). Od ta četiri nalaza- tri su crnopremazana (BK2, BK3 i BK4), dok jedan (BK1) nema premaz. Svi primjerci od dekoracije imaju samo tanak žlijeb ispod ruba oboda. Najbliže analogije

¹⁸⁴ ŠEŠELJ, L., 2005., 56-58.

¹⁸⁵ TONC, A., 2013., 119.

¹⁸⁶ ŠEŠELJ, L., 2009., 137-139.

¹⁸⁷ TONC, A., 2013., 116-120.

možemo pronaći na Resniku, Visu i rtu Ploča kod Rogoznice. Općenito se datiraju u 2. st. pr. Kr., stoga nalazi takve vrste posuđa, zajedno sa sivopremazanom keramikom, dokazuju život na Aseriji u kasnom helenizmu.

KATALOG BIKONIČNIH KANTAROSA S ASERIJE

BK1

Opis: tri fragmenta posude koji se spajaju. Sačuvana četvrtina gornjeg dijela posude i bikonični prijelaz na truhu. Ispod oboda nalazi se plitki žlijeb.

Tip: bikonični kantaros

Promjer: 6,5 cm

Atribucija i datiranje: 2. st. pr. Kr.

Analogije: rt Ploča (Šešelj, L, 2009., 140.), Vis (Ugarković, M., 407.)

BK2

Opis: pronađen ulomak oboda crnopremazanog bikoničnog kantarosa ispod kojeg se nalazi plitki žlijeb.

Tip: bikonični kantaros

Promjer: 6 cm

Atribucija i datiranje: 2. st. pr. Kr.

Analogije: Vis (Ugarković, M., 408.)

BK3

Opis: ulomak oboda crnopremazanog bikoničnog kantarosa sa žlijebom ispod usne.

Tip: bikonični kantaros

Promjer: 6 cm

Datiranje: 2. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni

BK4

Opis: ulomak oboda bikoničnog kantarosa sa žlijebom ispod usne i sačuvanim početkom ručkice.

Tip: bikonični kantaros

Promjer: 6 cm

Datiranje: 2. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni

6. Zaključak

Aserija se nalazi na sjeveroistočnom rubu Ravnih kotara, a njezin teritorij prostire se i na jugozapadnim obroncima bukovačkog platoa. Zahvaljujući smještaju u Kotarima povoljnom za razvoj poljoprivrede, dostupnosti šume i proplanaka za ispašu u Bukovici, blizini izvora vode i kardinalnom smještaju na prapovijesnoj cestovnoj mreži koja je vodila kroz Liburniju, ta se gradina razvila u jedan od tri centra u zaleđu južnog liburnskog prostora.

Navedene predispozicije omogućile su Aseriji da svojim proizvodima parira na tržištu onog doba i sudjeluje u robnoj razmjeni. Mogla je ponuditi drvo, sukno te poljoprivredne i stočarske proizvode, a u zamjenu je na Aseriju dolazilo, između ostalog, helenističko posuđe.

Od helenističkih vrsta na Aseriji javljaju se Alto-Adriatico, crnopremazana, Gnathia, sivopremazana i helenistička reljefna keramika.

Najranija je helenistička vrsta koju nalazimo na Aseriji, u Sektoru 2, Alto-Adriatico keramika. Samo je jedan primjerak sigurne atribucije i može se datirati u drugu polovinu 4. st. pr. Kr. Pronađen je još jedan ulomak slične dekoracije, no on može pripadati i kasnoj crvenofiguralnoj keramici. Ta dva ulomka, uz jednu stopicu Gnathia skifosa, najstariji su helenistički materijal u navedenom sektoru.

Otpribliže 75% nalaza na Aseriji čini Gnathia keramika. Najstariji Gnathia primjerak datira iz sredine 4. st. pr. Kr., a najkasniji primjerci sežu u drugu polovinu 3. st. pr. Kr. Također, među materijalom iste vrste vidi se da dominiraju primjerci jednog proizvodnog središta. Riječ je o keramičarskim izrađevinama kanuzijske provenijencije, i to o kasno kanoškoj proizvodnji. Primjera radi, čini se da se svi pronađeni skifosi atribuiraju KKG grupi. Također, skifosi su najčešća vrsta posuda Gnathia keramike na Aseriji, pa i najčešći tip posude općenito na Aseriji, što ne začuđuje s obzirom na to da su u pitanju posude koje su služile za piće.

Paralelno s Gnathia keramikom na Aseriji se pojavljuje crnopremazana keramika. Ipak, čini se da je ona češće u upotrebi tijekom 4. st., dok Gnathia preuzima primat u korištenju na Aseriji tijekom 3. st. pr. Kr. Izgleda da najmlađi crnopremazani primjerci idu u 2. st. pr. Kr., no s obzirom na to da su sve posude jako fragmentirane, dosta primjeraka bilo je

teško ili nemoguće datirati. Vjerojatno je u većini slučajeva njezina provenijencija kampanska.

Početakom 2. st. pr. Kr. nestaju opisane vrste, a pojavljuju se sivopremazana te helenistička reljefna keramika.

Sivopremazana keramika zastupljena je s dvadesetak ulomaka u Sektoru 2, od kojih nisu svi bili iskoristivi za dobivanje podataka. Iz obrađenog materijala može se zaključiti da sivopremazana keramika traje tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. i da dominiraju forme otvorenog tipa. Nisam se upuštala u dublje analize podrijetla materijala, no moguće je da jedan primjerak (a možda i više njih) stope kantarosa pripada lokalnim, viškim ili resničkim, radionicama.¹⁸⁸

Pronađen je samo jedan ulomak helenističke reljefne keramike. S obzirom na to da se ona u pravilu nalazi u grobnom kontekstu, a ovdje se radi o suburbanom prostoru, nalaz nam je itekako dragocjen. Ipak, ako znamo da je stratigrafija u Sektoru 2 dosta pomiješana, da su mlađi objekti presjekli dublje, starije slojeve, postoji mogućnost da se radi o materijalu iz devastiranog ukopa s tog prostora. Sudeći po izgledu ukrasa, mislim da se posuda (zdjela) može pripisati istočnojadranskoj proizvodnji.

Tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. pojavljuju se bikonični kantarosi kao novi oblik posuda za piće. Do danas, barem u literaturi, još nisu zabilježeni na prostoru južne Liburnije, iako su na istočnom Jadranu jako česti, pogotovo u središnjoj Dalmaciji i na albanskoj obali.

¹⁸⁸ Iako se spominje u literaturi, proizvodnja sivopremazane keramike nije sa sigurnošću potvrđena na Resniku.

	4. st. pr. Kr.	3. st. pr. Kr.	2. st. pr. Kr.	1. st. pr. Kr.
<u>Alto Adriatico keramika</u>	■			
<u>Crnopremazana keramika</u>	■	■		
<u>Gnathia keramika</u>	■	■		
Helenistička reljefna keramika			■	
<u>Sivopremazana keramika</u>			■	■
<u>Bikonični kantarosi</u>			■	■

Uz nekoliko primjeraka lokalne, istočnojadranske produkcije, većina keramike potječe s italskog poluotoka. Tijekom 4. st. pr. Kr. moguće je da se prakticirala direktna transjadranska ruta između Liburnije i Picenuma. Tako je vjerojatno dolazila ne samo Alto-Adriatico i crvenopremazana keramika već možda i roba s drugih područja Italije, npr. kampanska crnopremazana keramika. Krajem 4. st. dolazi do promjene u materijalu i najviše zastupljena postaje Gnathia keramika kanoške provenijencije. Ona je, uostalom, najbrojniji tip Gnathia keramike na istočnom Jadranu. Čini se da se i među kasnijom sivopremazanom keramikom javljaju primjerci s prostora Apulije. Znači li to da je od trećeg stoljeća naovamo Liburnija izuzeta iz direktnih ruta sa zapadnom jadranskom obalom, a da se sada trgovina odvija preko helenističkih centara srednje Dalmacije poput Isse i Farosa odakle roba putuje dalje na sjever? Također, s italskim materijalom pristiže i keramika istočnojadranske produkcije koja je za sada zastupljena u malo primjeraka, no smatram da će je u budućnosti biti više.

Kako bilo, Aserija se u kasno željezno doba razvila u jednu od tri najveće zajednice u zaleđu Liburnije. Širila je svoj teritorij i nauštrb susjednih zajednica, o čemu nam svjedoče kasniji, rimski, izvori. Zahvaljujući resursima kojima je imala pristup mogla je parirati na tržištu i ponuditi svoju robu u zamjenu za onu koja joj je bila potrebna. Jedan je od takvih

proizvoda fina keramika koja se na prostoru Aserije, ali i općenito na prostoru Liburnije, jako malo proizvodila. Iako je pronađeno helenističko importirano posuđe otkriveno isključivo u sitnim fragmentima, njegov broj i raznovrsnost govore nam o važnosti Aserije kao liburnskog centra i bogatstvu zajednice koja si je takve predmete mogla priuštiti.

7. Literatura

BATOVIĆ, A., BATOVIĆ, Š., 2013. – Ante Batović, Šime Batović, *Helenistički grobovi iz Nadina u okviru V. faze liburnske kulture*, Zadar.

BATOVIĆ, Š., 1990. – Šime Batović, Benkovački kraj u prapovijesti, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 29(16), Zadar, 5-142.

BORZIĆ, I., ČELHAR, M., 2016. – Igor Borzić, Martina Čelhar, Gradina u Zemuniku Donjem – nalazi željeznog I rimskog doba, *Zemunik u vremenu i prostoru*, Zadar, 68-117.

BORZIĆ, I., ETEROVIĆ BORZIĆ, A., 2015. – Igor Borzić, Anamarija Eterović Borzić, Terra sigilata iz rimske Aserije – prilog poznavanju keramičkog importa u Liburniji, *Asseria*, 13, Zadar, 11-88.

BRUSIĆ, Z., 1988. – Zdenko Brusić, Helenistička reljefna keramika u Liburniji, *Diadora*, 10, Zadar, 19-61.

BRUSIĆ, Z., 1993. – Zdenko Brusić, Vrste importa helenističke i rimske keramike u Liburniju, *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, Rijeka, 81-90.

BRUSIĆ, Z., 1997. – Zdenko Brusić, Nove spoznaje o prostoru oko fontane u zadarskom predjelu Kolovare, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv.35, br. 1, Zadar, 53-60.

BRUSIĆ, Z., 1999. – Zdenko Brusić, *Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia*, BAR International Series 817, Oxford.

BRUSIĆ, Z., 2000. – Zdenko Brusić, Arauzona: Velika Mrdakovica. *Liburnski grad i nekropola*, Šibenik.

BRUSIĆ, Z., 2000.a – Zdenko Brusić, Nekropola gradine kod Dragišića, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 38(25), Zadar, 1-15.

BRUSIĆ, Z., 2005. – Zdenko Brusić, Ostatci liburnske nekropole ispred zapadnog bedema Aserije, *Asseria*, 3, Zadar, 7-24.

BRUSIĆ, Z., 2007. – Zdenko Brusić, Pakoštanska luka i druga priobalna liburnska naselja u pašmanskom kanalu u odnosu na gradinska naselja u zaleđu i Aseriju, *Asseria*, 5, Zadar, 11-38.

CHAPMAN, J., et all., 1996. – John Chapman, Robert Shiel, Šime Batović, *The Changing Face of Dalmatia*, London.

ČAČE, S., 1993. – Slobodan Čače, Civitates Dalmatiae u „Kozmografiji” Anonima Ravenjanina, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 15, Zadar, 347-440.

ČAČE, S., 2003. – Slobodan Čače, Aserija u antičkim pisanim izvorima, *Asseria*, 1, Zadar, 7-43.

ČAČE, S., 2006. – Slobodan Čače, South Liburnia at the Beginning of the Principate: Jurisdiction and Territorial organization, *Les routes de l'Adriatic antique*, Bordeaux, Zadar, 65-79.

ČAČE, S., 2007. - Slobodan Čače, Aserija i njezino zaleđe: Bukovica, Zrmanja, južni Velebit, *Asseria*, 5., Zadar, 39-82.

ČAČE, S., 2008. – Slobodan Čače, Aserija, rimske ceste i Plinijevi podatci, *Asseria*, 6, Zadar, 11-28.

ČARGO, B., 2008. – Boris Čargo, Helenistički grobovi kod rasadnika palmi u Visu, *VAPD*, 101, Split, 87-142.

ČELHAR, M., VUJEVIĆ, D., 2013. – Martina Čelhar, Dario Vujević, Prapovijest, *Arheološka istraživanja okoliša crkve Sv. Križa u Ninu*, Katalog izložbe, Nin, 13-26.

FADIĆ, I., 2003. – Ivo Fadić, *Asseria – 5 godina istraživanja*, Zadar.

FADIĆ, I., 2004. – Ivo Fadić, *Asseria – istraživanja godine 2003.*, *Obavijesti HADa*, XXXVI, br. 1, Zagreb, 61-67.

FADIĆ, I., 2005. – Ivo Fadić, *Asseria*, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1/2004., Zagreb, 189-190.

- FADIĆ, I., 2006. – Asseria – istraživanja godine 2005., *Obavijesti HADa*, XXXVIII, Zagreb, 92-100.
- FADIĆ, I., 2007. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3/2006., Zagreb, 329-331.
- FADIĆ, I., 2008. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 4/2007., Zagreb, 388-390.
- FADIĆ, I., 2009. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 5/2008., Zagreb, 477-479.
- FADIĆ, I., 2010. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 6/2009., Zagreb, 497-500.
- FADIĆ, I., 2011. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 7/2010., Zagreb, 515-517.
- FADIĆ, I., 2012. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 8/2011., Zagreb, 527-529.
- FADIĆ, I., ŠTEFANEC, B., 2014. – Ivo Fadić, Berislav Štefanec, Bedemi Aserije, *Asseria*, 12, Zadar, 37-118.
- FORTIS, A., 2004. – Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Split.
- FRIGANOVIĆ, M., 1974. – Ivan Crikvenčić, et all., Zadarska regija, *Geografija SR Hrvatske*, knjiga 6, Zagreb.
- GLUŠČEVIĆ, S., 2013. – Asseria, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 9/2012., Zagreb, 583-584.
- GREEN, J., 2003. – Gnathia and Other Over-Painted Wares of Italy and Sicily: A Survey, *Ceramiques hellenistiques et romains*, III, Paris, 57-103.
- ILAKOVAC, B., 1982. – Boris Ilakovac, *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*, Zagreb.
- JURIĆ, R., 2004. – Radomir Jurić, Fra Lujo Marun u Podgrađu, *Asseria*, 2, Zadar, 149-161.
- KALEBOTA, M., 2015. – Marta Kalebota, Grčko helenistička keramika iz Trogira, diplomski rad.
- KIRIGIN, B., 1986. – Branko Kirigin, Vaze tipa Alto-Adriatico iz Isse, *Issa*, Ljubljana, 79-98.

KIRIGIN, B., 2000. – Branko Kirigin, Alto-Adriatico vases from Dalmatia, *Adriatico tra IV e III sec a.c. Vaso Alto-Adriatici tra Piceno, Spina e Adria, Atti del convegno di studi Ancona, 20-21 giugno 1997.*, Roma, 131-137.

KIRIGIN, B., 2010. – Branko Kirigin, Gradina Sutilija povrh Trogira i nalazi rane keramike tipa Alto-Adriatico, Adrias kolpos: indentitet i ekonomije Ilira i Grka na srednjodalmatinskom otočju, *Trilj*, 23-55.

KLARIN, N., 2000. – Natalija Klarin, Prapovijesni grobovi na Aseriji, *Diadora*, 20, Zadar, 23-71.

KOLEGA, M., 2012./2013. – Martina Kolega, Nalazište Ploče, *Diadora* 26-27, Zadar, 277-331.

KOROŠEC, P., 1980. – Paula Korošec, Istraživanja na Bribirskoj glavici u Bribiru, *Diadora*, 9, Zadar.

KUNTIĆ-MAKVIĆ, B., ŠEGVIĆ, M., 1988. – Bruna Kuntić-Makvić, Marina Šegvić, O razgraničenju između Aserije i Alverije, *Arheološki radovi i rasprave*, 11, Zagreb, 49-62.

KURILIĆ, A., 2003. – Anamarija Kurilić, Ulomak kasnoantičkog miljokaza iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar., 185-193.

MATKOVIĆ, M., 2015. – Marin Matković, Helenistička keramika iz nekropole u Nadinu, diplomski rad.

MILETIĆ, Ž., 1992./92. – Željko Miletić, Rimske ceste između Iadera, Burnuma i Salone, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio povijesnih znanosti, 32 (19), Zadar, 117-150.

MILETIĆ, Ž., 2003. – Željko Miletić, Territorium Asseriae, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 409-416.

MILETIĆ, Ž., 2004. – Željko Miletić, O rimskim cestama na aserijatskom području, *Asseria*, 2, Zadar, 2004., 7-21.

MIŠE, M., 2010. – Maja Miše, Keramika tipa Gnathia na istočnoj obali Jadrana (od 4. do 1. st. pr. Kr.), doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

- MIŠE, M., 2012. – Maja Miše, Trgovački kontakti dvaju jadranskih obala krajem 4. i u 3. st. pr. Kr. na primjeru slikane keramike, *Histria antiqua*, 21, 231-240.
- MIŠE, M., 2013. – Maja Miše, Prilog proučavanju isejske keramike tipa Gnathia, *Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmatinsku*, 196., Split, 99-130.
- MOREL, J. P., 1981. – Jean-Paul Morel, *Ceramique Campaniense: Les formes*, Rim.
- PEROVIĆ, Š., 2009. – Šime Perović, Antička cisterna u Aseriji, *Asseria*, 7, Zadar, 149-159.
- PEROVIĆ, Š., 2012. – Šime Perović, Prilog poznavanju prapovijesnih bedema Aserije, *Asseria*, 10, Zadar, 209-238.
- PHAROS, 1996. – *Pharos, antički Stari grad* (ed. J. Jeličić Radonić, B. Rauter Plančić), Zagreb.
- REDAVID, V., 2010. – Viriana Redavid, *La ceramica di Gnathia nella Necropoli Occidentale di Egnazia*, Fasano.
- SMALL, A. M., 1992. – Alastair M. Small, *An Iron Age and Roman Republican Settlement on Botromagno, Gravina di Puglia. Excavations of 1965-1974*, London.
- ŠEŠELJ, L., 2005. – Lucijana Šešelj, Utjecaji dirahijskih keramičkih radionica na području srednje Dalmacije, *VAHD*, 97, Split, 381-400.
- ŠEŠELJ, L., 2009. – Lucijana Šešelj, Promunturium Diomedis: Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju, doktorska disertacija.
- ŠEŠELJ, L., VUKOVIĆ, M., 2013. – Lucijana Šešelj, Morana Vuković, Liburnsko naselje u Radovinu – preliminarna analiza keramičkog materijala, *Diadora*, 26/27, Zadar, 333-350.
- TONC, A., 2013. – Asja Tonc, Rezultati probnih iskopavanja na gradini Svete Trojice 2012. godine, *Godišnjak instituta za arheologiju*, IX, Zagreb, 116-120.
- UGARKOVIĆ, M., 2015. – Marina Ugarković, Pogrebni običaji grčke Isse na temelju arheoloških iskopavanja nekropole na položaju Vlaška njiva na Visu, doktorska disertacija.
- VUKOVIĆ, M., 2015. – Morana Vuković, Razmatranja o liburnskoj keramici iz sonde 63 s Beretinove gradine u Radovinu, *Diadora*, 28, Zadar, 2015., 21-52 .

YNTEMA, D., 2001. – Douwe Yntema, *Pre-Roman Valesio, Volume I: The Pottery*, Amsterdam.

8. Vanjske poveznice

<https://www.google.hr/maps/@44.0253515,15.6123655,13z?hl=hr>, 12.2.2018.

<http://www.mas-zadar.hr/wp-content/uploads/2017/03/Izvjescje-o-radu-2015-Muzej-antickog-stakla-u-Zadru.pdf>, 12.2.2018.

<http://www.mas-zadar.hr/wp-content/uploads/2017/03/Izvjescje-o-radu-za-2016.-MAS-ZADAR.pdf>, 12.2.2018.

<https://www.google.hr/maps/@44.0572209,15.4266331,85158m/data=!3m1!1e3>, 18.2.2018.

<https://www.google.hr/maps/@44.0503121,15.4788181,10z?hl=hr>, 25. 2. 2018.

9. Popis ilustracija

BORZIĆ, I., ETEROVIĆ BORZIĆ, A., 2015. – Igor Borzić, Anamarija Eterović Borzić, Terra sigilata iz rimske Aserije – prilog poznavanju keramičkog importa u Liburniji, *Asseria*, 13, Zadar, 2015., 11-88.

Hellenistic pottery for Asseria

Sažetak

Aserija je naselje nastalo na pogodnom geografskom položaju, na razmeđi plodnih Ravnih kotara i šumovitih obronaka Bukovice. Osim geografskog, povoljan smještaj na cestovnoj mreži omogućio je kolanje dobara i na taj način pospješio razvoj Aserije. Između ostalog, u naselje je pristizala velika količina helenističke keramike (4. st. pr. Kr. - 1. st. pr. Kr.) o kojoj je riječ u ovom radu. Najstariji helenistički nalaz je ulomak keramike iz sredine 4. st. pr. Kr. kojeg ne možemo sa sigurnošću atribuirati. Riječ je o crvenofiguralnoj ili možda Alto Adriatico keramici. Također se jako rano javlja i jedna stopica Gnathia skifosa. Među pronađenom helenističkom keramikom prevladava Gnathia keramika kanoške proizvodnje i ona čini preko 75% pronađenog helenističkog keramičkog materijala. U 4. stoljeću prije Krista crnopremazana keramika je čak i nešto brojnija od Gnathia keramike koja primat preuzima u 3. st. pr. Kr. Sudeći prema jako fragmentiranim ostacima, koji su ujedno bili razlog teškog, ponekad i nemogućeg, određivanja tipa posude, izgleda da dominiraju velike, masivne posude kao što su krateri, skifoidni krateri, lonci i sl. Krajem 3. ili početkom 2. stoljeća prije Krista crnopremazana i Gnathia keramika prestaju se javljati u Aseriji a dolazi do importa sivopremazane te helenističke reljefne keramike. Sada na nalazištu dominira sivopremazana keramika čija pojava traje do kraja 1. st. pr. Kr. Kod ove keramičke vrste prevladavaju otvorene forme. Pronađen je samo jedan ulomak reljefne keramike. Osim novih vrsta keramike koje se javljaju u posljednja dva stoljeća stare ere, mijenja se i mjesto njihovog podrijetla - moguće je da su neki od ulomaka istočnojadranske provenijencije.

Ključne riječi: Aserija, Liburni, helenizam, keramika, Alto Adriatico keramika, crnopremazana keramika, Gnathia keramika, sivopremazana keramika, helenistička reljefna keramika.

Abstract

Aseria is a settlement that developed on an advantageous geographical location, on the border of the fertile Ravni kotari area and mountainous Bukovica. Besides the geographical location, a good road connection allowed for the transfer of goods and therefore helped further develop the settlement. Amongst other things, vast quantities of Hellenistic ceramics

arrived in the city, which are discussed in this paper (4th century BC – 1st century BC). The oldest artefact is a piece of ceramics from the middle of the 4th century, which cannot be attributed with full certainty. It is red-figured or perhaps Alto Adriatico ceramics. One Gnathia foot piece is discovered rather early. Amongst the recovered ceramics, the majority is Gnathia ceramics produced in Canosa and it accounts for over 75% of the discovered Hellenistic ceramic materials. In the 4th century, the black-coated ceramics is somewhat more present than Gnathia ceramics which takes primacy in the 3rd century BC. Judging by the severely fragmented remains, which is also the reason of sometimes making it impossible to pinpoint the type of vessels. It appears that the majority is massive such as craters, pots... By the end of the 3rd century and the beginning of the 2nd century BC, the black-glazed and Gnathia ceramics stopped appearing in Aseria and grey-coated and Hellenistic ceramics are imported. At the present moment, the grey-coated ceramics dominate the site which lasts until the end of the 1st century BC. This sort of ceramics is characterised by opened forms. Only one artefact of relief ceramics was found. Besides the new types of ceramics which appear in the final two centuries BC, their origin is also different. It is possible that some of them are of the east Adriatic province origin.

Key words: Aseria, Liburnia, Hellenistic period, pottery, Alto Adriatico pottery, Black glazed pottery, Gnathia pottery, Grey-coated pottery, Hellenistic relief pottery.